

บทที่ 5

ลักษณะจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

โดยพื้นฐานของชาวเขาโดยทั่วไป จะยึดวิถีชีวิตตามสังคมจารีตประเพณีอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะกลุ่มชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในปัจจุบันก็ยังยึดมั่นอยู่กับจารีตประเพณีของตนเองอย่างไม่เสื่อมคลาย คนเมืองหรือคนไทยพื้นราบในภาคเหนือตอนบน หรือชาวล้านนาเรียกจารีตประเพณีทั้งของตนเองและของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนพื้นที่สูงว่า “ฮีต” ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ก็ยอมรับคำศัพท์นี้เช่นเดียวกัน มีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่ง ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อธิบายว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมและวิถีชีวิต ที่เป็นแนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในสังคม (อมรา พงศาพิชญ์ 2533:7) หรือประเวศ วะสี อธิบายว่าหมายถึง ภูมิปัญญา (อ่านว่า พู - มิ - ปั้น - ยา) คือ ปัญญาที่ผูกติดอยู่กับแผ่นดิน (ภูมิ แปลว่า แผ่นดิน) อย่างเป็นทางการจริงผ่านขั้นตอนการเลือกสรรกลั่นกรอง ลงใช้ ถ่ายทอดและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ หรือ ปฏิสัมพันธ์ ภายในเผ่าระหว่างเผ่าและสิ่งแวดล้อม ซึ่งชาวเขามีและใช้วิถีชีวิตผูกติดอยู่กับ ภูมิปัญญาหรือแผ่นดินบนภูเขา หรือบนพื้นที่สูง (มงคล จันทร์บำรุง และคณะ 2542: 1)

สังคมจารีตประเพณี มีลักษณะคือนามธรรมเป็นฐานของความรู้แปลความเข้าใจในสรรพสิ่งโยงพื้นฐานความรู้ไปสู่การปฏิบัติเป็นปรากฏการณ์ของรูปธรรม เช่น ลักษณะและความหมายของบ้านเรือน ไร่นา เครื่องมือ อาหาร เครื่องแต่งกาย ฯลฯ เป็นต้น จะปรากฏรูปลักษณะตามครรลองที่จารีตประเพณีกำหนดไว้ ฉะนั้นสังคมจารีตประเพณีจึงเป็นสังคมที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม คือ สิ่งที่ยังมองไม่เห็นสัมผัสได้ยากและสิ่งที่มองเห็นและสัมผัสได้ง่าย

ส่วนประกอบที่สำคัญของสังคมจารีตประเพณี โดยภาพรวมแล้วมีอยู่ด้วยกัน 3 ส่วน คือ

1. ส่วนที่ยังมองไม่เห็น และสัมผัสได้ยากมีลักษณะเป็นนามธรรม ได้แก่ คติธรรมและเนติธรรม
2. ส่วนที่มองเห็นได้บ้างเป็นครั้งคราวมีลักษณะเป็นสิ่งรูปธรรมและสิ่งนามธรรม ได้แก่ ศิลปกรรม
3. ส่วนที่มองเห็นและสัมผัสได้ ได้แก่ วัตถุธรรม

ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) จะนับถือศาสนาดั้งเดิมของตนและได้รับการปลูกฝังให้มีแนวคิดประพจน์และปฏิบัติ ตามขั้นตอนเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยเริ่มมีครอบครัว และวัยผู้ใหญ่ ให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณีจากผู้สูงอายุ ซึ่งผลจากการศึกษาวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) บ้านอุมยอม สามารถสรุปขั้นตอนต่างๆ จากส่วนประกอบของสังคม จารีต ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอ (เผ่าเล) ได้ 4 ขั้นตอน (มงคล จันทร์บำรุงและคณะ: 1 - 4) ดังนี้

1) ขั้นตอนการปลูกฝังด้านคตินิยม กลุ่มผู้สูงอายุหรือผู้เฒ่าหรือผู้นำทาง พิธีกรรมหรือที่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ เรียกว่า “ปู่จาร” ซึ่งชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ถือว่าเป็นบุคคลที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สุดของสังคม เป็นศูนย์รวมของกลุ่มเครือญาติของหมู่บ้าน และของเผ่าเป็นบุคคลที่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) เคารพรัก ยกย่อง นับถือ เป็นศูนย์รวมของผู้มีความรู้ มีประสบการณ์ในวิถีชีวิตความเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) และเป็นแบบอย่างของความมีอายุยืนยาว ปู่จารหรือผู้สูงอายุ มักมีหน้าที่หรือได้รับมอบหมายให้เป็นผู้กล่อมเกลாதงสังคม (Catalytic Socialization) เป็นผู้มีและใช้เวลาส่วนใหญ่เฝ้าระวังและดูแลหมู่บ้านพร้อม ๆ กับการปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับการเกิดของโลก การกำเนิดของเผ่า นิยาย นิทานที่อุปมาเกี่ยวกับเทพเจ้า เทวดา อสูร และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่สิ่งสถิตอยู่ตาม สิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ ฯลฯ ตามความเชื่อของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) รวมทั้งคตินิยมในการดำรงชีพที่เปล่งออกมาในรูปคำพังเพย สุภาษิตและคำคม ให้แก่ชาวเขาวัยเด็กจดจำและเชื่อถือเป็นการปลูกจิตสำนึกใกล้ตัวอันได้แก่สิ่งแวดล้อมบนภูเขา มีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทำให้มีความพร้อมที่จะปฏิบัติเข้าถึงสภาพความเป็นจริงบนภูเขาได้อย่าง สอดคล้องกับวิถีชีวิต

2) ขั้นตอนการถ่ายทอดด้านเนติกรรม ผู้นำทางพิธีกรรมหรือผู้สูงอายุ หรือ ปู่จาร จะถ่ายทอดความรู้ทางจารีตประเพณี หรือกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติและงดเว้นการปฏิบัติให้แก่กลุ่มเด็กก่อนวัยรุ่น กลุ่มวัยรุ่น และกลุ่มวัยเริ่มเป็นผู้ใหญ่ในรูปของการปลูกฝังศักยภาพสังคม (Social Potential) โดยเริ่มต้นขั้นตอนที่สำคัญอันได้แก่ ระบบเครือญาติต่อจากนั้นเป็นความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศ การแต่งงาน ทำไร่ การล่าสัตว์ การหาของป่า การปลูกบ้าน ความหมายที่มาและความสำคัญเกี่ยวกับเครื่องดนตรี เพลง การละเล่นและการเดินรำ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนอาหารและสิ่งของระหว่างกันและกันในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน ความรู้ทางเนติกรรมจะนำไปสู่การปฏิบัติได้ก็ต่อเมื่อผู้อาวุโสหรือผู้นำทางพิธีกรรมหรือปู่จาร ได้ทำการประกอบพิธีกรรมแล้ว ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) จะใช้ระบบเนติกรรมเป็นแนวคิดและเป็นแนวทางที่จะแสดงพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกันเพื่อตรวจสอบ พฤติกรรมระหว่างปัจเจกชนด้วยกัน สังคมระดับหมู่บ้านในเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) และระหว่างเผ่าอย่างมีจิตสำนึกโดยปราศจากข้อยกเว้นให้แก่ใคร แม้จะเป็นกลุ่มผู้นำทางพิธีกรรมหรือผู้อาวุโสหรือปู่จาร ผู้มีอำนาจมีอิทธิพล และชนชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ที่แสดงพฤติกรรม

นอกกฎจารีตประเพณี เช่น การปรับค่าสินไหม หรือควั่นการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเมื่อ ยามเจ็บไข้ได้ป่วย

3) **ขั้นตอนด้านศิลปกรรม** เป็นการแสดงออกในทางศิลปกรรม ขั้นตอนนี้เป็นผลพวง มาจากสองขั้นตอนที่ได้กล่าวมาแล้ว เริ่มต้นจากวัยเด็กรับการปลูกฝังทางความคิด (way of thought) และการเรียนรู้แนวทางปฏิบัติ (way of practice) วัยหนุ่มสาวให้ดำเนินชีวิตตามกฎ จารีตประเพณี ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) นำแนวทางจากสองขั้นตอนมาปรับใช้และแสดงออกมาเป็น รูปธรรม เช่น การเย็บ - ปัก - ถัก - ร้อย การจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องดนตรี เพลง การละเล่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นศิลปกรรมก็เพราะวัตถุทุกชิ้น ทุกส่วนรวมทั้ง โครงสร้างเกิดจากพื้นฐานความเป็นมาของแนวคิดและแนวทางปฏิบัติตามเอกลักษณ์ของ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ซึ่งจะบ่งบอกถึงการเชื่อมต่อระหว่างจิตวิญญาณและแนวปฏิบัติที่ ติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคนชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) มีความสามารถสร้างศิลปะเพื่อชีวิตแล้วนำมาใช้ ในวันมงคล วันเทศกาลหรือ วันสำคัญ ๆ ของตนเองและสังคม เช่น เทศกาลปีใหม่ พิธี กินข้าวใหม่ การแต่งงาน ฯลฯ เมื่อชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) มีการแสดงออกเนื่องในโอกาสพิเศษก็จะ แสดงถึงความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของชนเผ่าและศักยภาพของศิลปะของตนเอง เช่น การเต้นจะคี ในวันเทศกาลปีใหม่ การแต่งกายชุดประจำเผ่า

4) **ขั้นตอนด้านวัตถุธรรม** วัตถุธรรมนั้นจะมีลักษณะที่เน้นการใช้ประโยชน์มากกว่า กรรมสิทธิ์เป็นรูปธรรมที่สังคค์สิทธิ์หรือเทพเจ้าได้สร้างให้ปรากฏตามสภาพความเป็นจริง บนภูเขา ทำการติดตามดูแล อำนวยประโยชน์และลงโทษผู้ใช้วัตถุเกินความเป็นจริงหรือ ใช้ประโยชน์ในปริมาณที่เคยใช้ตามประเพณีหรือตามจำนวนที่ได้ประกอบพิธีกรรมขอจาก สังคค์สิทธิ์หรือเทพเจ้าวัตถุธรรมของชาวมูเซอคำ ประกอบด้วย

- สิ่งมีชีวิต ได้แก่ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่าและพืชพันธุ์
- สิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ ภูเขา ดิน หิน และน้ำ
- สิ่งของที่สร้างหรือประดิษฐ์จากวัสดุในท้องถิ่น และนำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่

บ้าน เตาไฟ รางน้ำ มีด ขวาน จอบ ปืน เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

วัตถุธรรมของชาวมูเซอคำ มองว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดหรือสร้างขึ้น โดยสังคค์สิทธิ์ มีคติธรรม เนติธรรม และศิลปกรรม เป็นสิ่งควบคุมและกำกับดูแลผู้ใช้ประโยชน์ ส่วนใหญ่ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จะใช้วัตถุเป็นประโยชน์อย่างมีขอบเขตในกรอบของความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต บนพื้นฐานการแบ่งปันความอุดมสมบูรณ์ของทุกคนในสังคม โดยผ่านพิธีกรรม เช่น สรวงอย่าง ถูกต้องและสม่ำเสมอ ถ้าใครใช้ประโยชน์อย่างไร้ขอบเขต เช่น ล่าสัตว์เกินความจำเป็น สังคค์สิทธิ์

ก็มักจะลงโทษ ทำให้เจ็บป่วย ประสบอันตราย รวมทั้งการขาดแคลนสิ่งอุปโภคบริโภคและ
ถึงแก่ชีวิต (มงคล จันทรบำรุงและคณะ 2542: 5 – 6)

กล่าวโดยสรุป ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) มีพื้นฐานบนความเชื่อดั้งเดิมของตนเอง
ยึดถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ตามสภาพแวดล้อมที่ประจักษ์ ต้องเผชิญและสัมผัสอย่างคุ้นเคย
บนภูเขา ทำการประกอบพิธีกรรมเช่นสรวงด้วยความรักเคารพและเกรงกลัวพร้อม ๆ กับประกอบ
พิธีเฉลิมฉลองเพื่อแสดงความรื่นเริงเมื่อได้รับความเมตตา สิ่งศักดิ์สิทธิ์มักจะเมตตาที่ต่อเมื่อ
สิ่งแวดล้อมยังคงสภาพไม่ถูกทำลาย ในสภาพแวดล้อมบนภูเขาซึ่งมีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
เชิงระบบและเชิงโครงสร้าง ในขณะเดียวกัน เมื่อมีนวัตกรรมจากภายนอกที่มีความเหมาะสมเข้าไป
ในสังคมหมู่บ้าน ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ก็มักจะประกอบพิธีกรรมต้อนรับบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์
เพื่อเสริมสร้างความกลมกลืนระหว่างชีวิตในป่าเขากับสิ่งใหม่มีความสอดคล้องกัน

ลักษณะจารีต ประเพณี ที่สำคัญของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอ
จังหวัดตาก เป็นความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตที่เป็นแนวปฏิบัติกันมาในสังคมของชาวเขา
เผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ซึ่งได้รับการปลูกฝังความคิด และการเรียนรู้แนวทางปฏิบัติจากกระบวนการ
ขัดเกลาทางสังคม (Socialization) โดยขั้นตอนการปลูกฝังด้านคตินิยม การถ่ายทอดคตินิยม
การแสดงออกในทางศิลปกรรม และการใช้ประโยชน์ในวัฒนธรรม ทำให้พบว่า ในปัจจุบันชาวเขา
เผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก มีลักษณะจารีต ประเพณีสำคัญ 4 ประการ
(1) จารีตประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว (2) จารีตประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
(3) จารีตประเพณีเกี่ยวกับการศึกษา (4) จารีตประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ซึ่งปัจจุบันจารีต
ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอจังหวัดตาก ดังกล่าว มีการเปลี่ยนแปลง
ไปจากอดีตบ้างบางประการ เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสภาพสังคมเปลี่ยนแปลง โดยมี
รายละเอียดผลการศึกษาดังนี้

1. จารีตประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว

ผลจากการสัมภาษณ์สตรีวัยเจริญพันธุ์ และสนทนากลุ่มผู้นำทางจารีต ประเพณี
พบข้อมูลจารีต ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัวที่มีผลต่อความคิดและพฤติกรรมของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ
(เผ่าเล) โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลต่อความคิดและพฤติกรรมการวางแผนครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย
ประเพณีเกี่ยวกับการก่อตั้งครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัว การตั้งครรภ์ การคลอดบุตร
การเลี้ยงดู การหย่าร้าง การแบ่งมรดก โดยผลการศึกษา มีดังนี้

1.1 การก่อตั้งของครอบครัว

1.1.1 อายุเริ่มต้นในการมีครอบครัว

คนมุเซอคำ เริ่มต้นการมีครอบครัวในขณะที่อายุน้อย โดยทั่วไปชายและหญิงชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะเริ่มสนใจเพศตรงข้ามเมื่ออายุ 12 – 13 ปี หรือสังเกตจากสัญญาณธรรมชาติ เมื่อการมีประจำเดือนของผู้หญิง สำหรับผู้ชายที่มีอายุระหว่าง 13 – 16 ปี จะเริ่มสนใจเพศตรงข้ามเช่นกัน และยังคงกล่าวในเชิงเปรียบเทียบว่า “เด็กผู้หญิงถ้าเอากระดงพืดข้าวเหนียวหนีบรักแร้ ถ้าสูงกว่าพื้นดินก็มีเพศสัมพันธ์ได้แล้ว หรือมีสามีได้แล้ว” (สัมภาษณ์นายจะคือ 20 ตุลาคม 2547)

1.1.2 กระบวนการหาคู่ของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ

1) ประเพณีและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการหาคู่

ประเพณีและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการหาคู่ของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เผ่าเล) นั้น นายจะคือ ผู้ช่วยผู้จาร ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การเลือกคู่ครองของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เผ่าเล) ไม่ได้ให้ความสำคัญของการเป็น “สาวพรหมจารีย์” แต่อยู่ที่ “คุณค่าของความเป็นคนขยัน สามารถทำหน้าที่เป็นภรรยา และแม่ที่ดีของครอบครัวได้มากกว่า”

ดังนั้น การมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน สามารถเกิดขึ้นได้และไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสื่อมเสียตามประเพณีแต่อย่างใด แต่ถ้าบังเอิญมีคนพบเห็นและนำไปบอก “ปู่จาร” (แก่ปู่ป่า) หรือ “หมอผี” (นี่ตีขอ) และหมอผีได้ทำนายว่า การร่วมกันกระทำความผิดของชายหญิงคู่นี้ เป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บหรือนำเอาความหายนะมาสู่สัตว์เลี้ยง และเป็นเหตุให้พืชไร่ต่าง ๆ ไม่เจริญงอกงามเท่าที่ควร ทั้งคู่อาจลงโทษด้วยการถูกปรับไหมเป็นเงินเท่าไรแล้วแต่กรณี แต่ต้องฆ่าหมูเลี้ยงผีบ้านด้วย แต่ก็มีน้อยรายที่จะถูกปรับในกรณีนี้ ซึ่งฝ่ายชายจะถูกปรับตามประเพณีเป็น 2 เท่าของฝ่ายหญิงเสมอ

การมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานนี้ ไม่ได้หมายความว่าจะต้องได้แต่งงานกันทุกคู่เสมอไป บางคู่อาจเลิกร้างกันก่อน บางกรณีถ้าผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิง หรือฝ่ายชายก็ตามไม่เห็นด้วยก็จะขัดขวางการแต่งงานกัน

2) การเกี่ยวพาราตี

เด็กมุเซอคำ (เผ่าเล) จะหัดเรียนคำกลอนเกี่ยวกับกัน ตั้งแต่ อายุ 7 ปีขึ้นไป เด็ก ๆ จะถูกสอนให้รู้จักข้อห้ามการเกี่ยวพาราตีตามประเพณีของมุเซอคำบ้านอุ้มขอม ซึ่งมีดังนี้

- ห้ามการเกี่ยวพาราตีระหว่างญาติใกล้ชิดของตน
- ห้ามน้องสามีและน้องภรรยาติดต่อกันในทางชู้สาว

- ห้ามหนุ่มสาวขึ้นบ้านของผู้อื่น โดยที่ไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของบ้าน หรือในขณะที่เจ้าของบ้านไม่อยู่

- ห้ามหนุ่มสาวเกี่ยวพาราสีกันที่บ้านฝ่ายหญิง หรือ บนบ้านของฝ่ายชาย

- ห้ามหนุ่มสาวที่แอบไปมีเพศสัมพันธ์กันนอกหมู่บ้าน กลับเข้าบ้าน

เกินรุ่งเช้าของอีกวันหนึ่งและทั้งคู่สมัครใจจะไปมีเพศสัมพันธ์ข้างนอกหมู่บ้านจะต้องบอกกล่าวให้ “ปู่จาร” รับรู้ที่ทั้งสองคู่สมัครใจไปด้วยกันซึ่งถือว่าเป็นการหมั้นหมายกันไว้ก่อนแล้วก็อาจได้รับอนุญาตให้ไปได้หรือไม่ก็ต้องนำใบชาไปวางบนบ้าน “ปู่จาร” ก่อนมิฉะนั้นจะถือว่าเป็นการกระทำผิดประเพณี

- ห้ามผู้ที่แต่งงานแล้วไปยุ่งเกี่ยวกับสาวอื่นที่มีใจของตน เว้นไว้แต่ว่าจะหย่าขาดจากภรรยาของตนเรียบร้อยแล้ว ไม่เช่นนั้นจะต้องเสียค่าปรับใหม่ถ้าถูกจับได้

- ข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านี้หากมีการละเมิด ถ้าถูกจับได้จะต้องเสียค่าปรับใหม่ และลงโทษตามประเพณีแล้วแต่กรณี

โอกาสที่หนุ่มสาวจะเกี่ยวพาราสีกัน มักจะเป็นเวลากลางคืนที่ญาติผู้ใหญ่ในบ้านหลับนอนแล้วหนุ่มสาวจะนัดกันไปเที่ยวในที่ที่ไม่ใช่ในบ้านของฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชาย อาจเป็นศาลา บ้านร้าง หรืออยู่ข้างป่า เมื่อหนุ่มสาวพอใจต่อกันก็จะมอบสิ่งของส่วนตัวไว้เป็น “ของหมั้น” เช่น แหวน กำไล นาฬิกาข้อมือ เป็นต้น ของหมั้นเหล่านี้ต่างยึดไว้เป็นเจ้าของและถ้าฝ่ายใดผิดสัญญา แอบไปยุ่งเกี่ยวกับคนอื่นต้องคืนของหมั้นให้กับผู้ที่เป็นเจ้าของของตนเองจะไม่รับคืนก็ได้ (สัมภาษณ์นายจะคือ 20 ตุลาคม 2547)

1.1.3 การสมรส/การแต่งงาน

มุเซอคำ (ເມເລ) จะนิยมแต่งงานเฉพาะในกลุ่มเผ่ามุเซอด้วยกัน ไม่นิยมแต่งงานกับชาวเขาเผ่าอื่น หรือคนเมืองพื้นราบ มีบ้างที่แต่งงานกับเผ่าลีซอและคนเมือง เมื่อฝ่ายชายมีอายุ 15 – 16 ปี และฝ่ายหญิงอายุระหว่าง 14 – 15 ปี ก็จะทำพิธีแต่งงานกันได้ที่ทั้งคู่ตกลงจะแต่งงานก็จะไปทำพิธีแต่งงานกันที่บ้านหัวหน้าหมู่บ้าน (คะเซปา) หรือบ้านปู่จาร ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาในเวลากลางคืน ฝ่ายชายจะจัดเตรียมชา บุหรี่ หมาก ลูกอม และบอกเพื่อน ๆ คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโสทราบ คู่แต่งงานจะต้มน้ำชาให้ปู่จารและผู้ใหญ่ที่มาเป็นพยานดื่ม จากนั้นปู่จารจะประกาศให้ผู้ใหญ่ทราบว่า ทั้งคู่เป็นภรรยา-สามีกัน แล้วต่างก็อวยพรและผูกข้อมือด้วยสายสิญจน์ ให้คู่แต่งงานก็เป็นอันเสร็จพิธีบางครั้งก็อาจมีการกินอาหารร่วมกัน โดยฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายเสีย หมู 1 ตัว ผู้ชายจ่ายค่าข้าว ค่าใช้จ่ายในการแต่งงานสมัยก่อนใช้เงินเพียงประมาณ 50 – 100 บาทเท่านั้น แต่ถ้าฝ่ายชายเป็นคนต่างหมู่บ้าน ฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายออกค่าใช้จ่ายเกือบทั้งหมด ในการทำพิธี จากนั้นฝ่ายชายจะต้องไปทำงานรับใช้พ่อตาและแม่ยายระยะเวลาหนึ่ง ประมาณ 3 ปี

จึงจะแยกเรือนได้ในกรณีที่มิใช่ลูกชายคนเดียว (ลูกโตน) สามารถพาผู้หญิงเข้ามาอยู่กับครอบครัวฝ่ายชายได้โดยจ่ายเงินตอบแทนแก่ครอบครัวฝ่ายหญิงหรือแล้วแต่จะตกลงกันก่อน (สัมภาน์นายนานแก้ว 11 กันยายน 2547)

ตามประเพณีจะไม่นิยมแต่งงานวันเสื่อ (ล่ำญี่) แต่นิยมแต่งงานวันหมา (พื่อญี่) และวันไก่ (กะญี่) เพราะมีความเชื่อว่าแต่งงานวันหมาจะได้ภรรยาที่ติดอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน และเปรียบเปรยตัวเองว่าสบายเหมือนหมาที่อยู่สบายนอนก็ได้กิน (ภรรยาหาเลี้ยง) และวันไก่จะได้ภรรยาสามีขยัน ไม่จี้เกียจ ขยันทำมาหากินตั้งแต่เช้าตรู่

ข้อห้ามสำหรับคู่ที่จะแต่งงาน ห้ามแต่งงานกับลูกของพี่ชาย น้องชาย น้องสาว หรือพี่สาวของแม่และห้ามแต่งงานกับน้องสาวของแม่ และห้ามแต่งงานกับน้องสาวของภรรยาถึงแม้จะหย่าขาดจากภรรยาแล้วก็ตามห้ามญาติใกล้ชิดกันไม่ให้เกินสามชั่วอายุคนแต่งงานอย่างไรก็ดี มีการอนุโลมให้ลูกพี่ชายหรือน้องชายของแม่แต่งงานกับลูกของพี่สาว หรือน้องสาวของแม่ ได้ 1 คู่เท่านั้นเป็นกรณีพิเศษห้ามคู่พี่น้องสามีภรรยาแต่งงานกัน เพราะเชื่อว่าคู่ของน้องจะทำมาหากินลำบากไม่ร่ำรวย

การแต่งงานของมูเซอดำ (เฉล) ลงเอยด้วยการหย่าร้างได้ซึ่งในสังคมของมูเซอเองการหย่าร้างเป็นหม้ายไม่ใช่เรื่องเสียหายที่ชายและหญิงจะทำการแต่งงานใหม่ได้ทันที ผู้หญิงมูเซอดำ (เฉล) บางคนเคยผ่านการหย่าร้าง และการแต่งงานถึงสิบกว่าครั้งก็มี และเป็นที่น่าสังเกตว่าภาษามูเซอดำ (เฉล) ไม่มีคำว่า “เมียน้อย” ไม่พอใจก็หย่ากันแล้วแต่งงานกันใหม่ไม่เสียหาย

1.2 ความสัมพันธ์ในครอบครัว

1.2.1 หน้าที่ของคนในครอบครัว

ชาวเขาเผ่ามูเซอดำมีการแบ่งหน้าที่ โดยการทำงานในบ้านเป็นหน้าที่ของผู้หญิง การหาอาหาร ทำไร่ ล่าสัตว์ เป็นหน้าที่ของผู้ชาย

ชาวมูเซอดำ (เฉล) จะนิยมชมชอบลูกผู้หญิงมากกว่าลูกผู้ชาย ลูกผู้หญิงจะทำหน้าที่เลี้ยงดูพ่อแม่จนแก่จนเฒ่า ดังคติของชาวมูเซอดำ (เฉล) ที่ว่า “ลูกผู้หญิงเป็นของเรา ลูกชายเป็นลูกของคนอื่น” แต่ในช่วงวัยเด็กก่อนการแต่งงานเด็กผู้ชายจะทำงานรับใช้พ่อแม่ดีกว่าเด็กผู้หญิง ทั้งงานในไร่และงานภายในครอบครัว ครอบครัวของชาวมูเซอดำ (เฉล) ไม่นิยมชมชอบคนเกียจคร้าน ฉะนั้นในครอบครัวหนึ่ง ๆ สมาชิกทุกคนจะเป็นแรงงานด้านต่าง ๆ โดยทั่วกัน ทุกคนมีงานทำตั้งแต่วัยเด็กจนถึงสูงอายุ เด็กผู้ชายจะถูกสอนให้ ทำไร่ ตัดฟัน ล่าสัตว์ หาของป่า เลี้ยงน้อง และเต็นรำ ส่วนเด็กผู้หญิงถูกสอนให้มีความรู้เรื่อง งานบ้าน ต้มน้ำ ทำอาหาร ซักผ้า ตักน้ำ เลี้ยงหมู เก็บผัก ช่วยงานในไร่และเต็นรำ หัวหน้าครอบครัวมีอำนาจในการตัดสินใจ

และออกคำสั่งให้สมาชิกของครอบครัวทำงาน โดยมีแม่บ้านเป็นผู้ช่วยและที่ปรึกษา ตายายได้รับหน้าที่ดูแลเด็กเล็ก ๆ บางครั้งแม่จะนำลูกน้อยไปเลี้ยงไว้ในไร่ โดยมีพี่ชายดูแล บุคคลที่ได้ชื่อว่าทำงานหนักที่สุดของครอบครัว คือ ลูกเขย ซึ่งอาจมีคนเดียวหรือหลายคนในครอบครัว ลูกเขยจะทำงานหนักในไร่และ ไม่มีค่าตอบแทน สถานภาพของของลูกเขยชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ค่อนข้างต่ำ ต้องอยู่ภายใต้คำสั่งของพ่อตาแม่ยาย ซึ่งก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่มีผลกระทบต่อชีวิตคู่ ทำให้มีการหย่าร้างค่อนข้างสูง (สัมภาษณ์นางมะพะ 17 กันยายน 2547)

เด็กพออายุประมาณ 5 - 7 ปี จะเริ่มออกจากบ้านไปเที่ยวขงหมู่บ้านข้างเคียง บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านของตนเอง เมื่ออายุประมาณ 12 - 16 ปี ก็เชื่อได้ว่าเป็นผู้ที่พร้อมจะทำงานทั้งชายและหญิง คนแก่หรือผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะได้รับความเคารพและถูกยกไว้เป็นผู้อาวุโส ซึ่งเป็นการกำหนดหน้าที่ของคนเหล่านี้ไปในตัว ได้แก่ การดูแลที่พักอาศัยและหมู่บ้าน การติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกหมู่บ้าน เป็นประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล)

สรุปจากการศึกษาครอบครัวชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) พบว่า การงานในบ้านจะเป็นหน้าที่ของ ผู้หญิง ส่วนผู้ชายจะเป็นผู้หาอาหาร ทำไร่ โดยเป็นนักล่าสัตว์ที่ดี และแบ่งปันสัตว์ ของป่า ที่หามาได้ให้กับสมาชิกครอบครัวและในหมู่บ้าน โดยทั่วถึง

1.2.2 สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและสังคม

โดยเฉลี่ยชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) จะมีสมาชิกในครอบครัว 5 คน ลักษณะครอบครัวมีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย จากการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) พบว่า ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) มีเมียได้เพียงคนเดียวเท่านั้น คือ บิดแบบผัวเดียวเมียเดียว ถ้าต้องการมีเมียใหม่ก็ต้องหย่าขาดจากเมียคนเก่าเสียก่อน

ครอบครัวของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ประกอบด้วยสมาชิกที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ไม่นิยมให้บุคคลอื่นเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านของตน สมาชิกประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ลูกเขย และหลาน บางครอบครัวยังมีญาติทางฝ่ายหญิง ญาติทางฝ่ายชายร่วมอาศัยอยู่ด้วยเช่นกัน พ่อบ้านถือว่าเป็นหัวหน้าครอบครัว ปกครองดูแลสมาชิกทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในบ้านด้วยกัน จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า มีฝ่ายหญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวแต่เป็นหญิงหม้ายเพียง 1 ครอบครัวเท่านั้น

นอกจากความสัมพันธ์ในครอบครัวแล้ว ผลการศึกษายังพบความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและสังคมว่ามีลักษณะเป็นเครือญาติ มีการร่วมกิจกรรมช่วยเหลือเกื้อกูลในการประกอบอาชีพและการจัดพิธีกรรม ลักษณะสำคัญของครอบครัวชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ที่อาศัยร่วมกันในหมู่บ้าน คือความผูกพันนับถือกันเป็นเครือญาติกันทั้งสิ้น แม้ว่าเป็นเพียงญาติใกล้ชิดที่มีได้เกิดร่วมบิดามารดาเดียวกัน จึงทำให้ดูเหมือนว่าคนทั้งหมู่บ้านมีความเกี่ยวข้องนับถือซึ่งกัน

และกันเป็นอย่างดี เช่น การสละแรงงาน การแบ่งปันผลผลิต และการช่วยเหลือกันด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลให้ ชุมชนของชาวมูเซอดำ (เหมเล) อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นก็อาจแยกหมู่บ้านไป ตั้งใหม่ในบริเวณไม่ไกลจากหมู่บ้านดั้งเดิมมากนักมีการไปมาหาสู่กันระหว่างเครือญาติอย่างสม่ำเสมอ ถึงเวลาเทศกาลปีใหม่ ก็มีการเดินทางไปทำพิธีขอพรจากญาติผู้อาวุโสเป็นประจำทุกปี โดยประเพณีผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะทำหน้าที่เป็นกรรมการอย่างไม่เป็นทางการพิจารณาคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนา ความเชื่อ ยังมีส่วนสำคัญในการคงไว้ซึ่งโครงสร้างทางสังคมของชาวมูเซอดำ (เหมเล) ดังนั้น สมาชิกใหม่ของสังคมที่เป็นชายจะถูกอบรม ซักถามให้เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบในเรื่องการประกอบอาชีพและการประกอบพิธีกรรม ส่วนสมาชิกใหม่ของสังคมที่เป็นหญิงก็จะได้รับการอบรมสั่งสอนให้ปฏิบัติภารกิจของผู้หญิงได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเพื่อส่งต่อหน้าที่รักษาเสถียรภาพของสังคมไว้ ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติจึงขยายวงกว้างออกจากครอบครัวสู่ระดับชุมชน ครอบครัวจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมหรือสมาชิกในหมู่บ้านอย่างแยกไม่ออก เช่น การร่วมกิจกรรมช่วยเหลือกันและกันในการประกอบอาชีพ และการจัดให้มีพิธีกรรมด้านความเชื่อถือตามวัฒนธรรมประเพณี ก็ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกทุกครอบครัว

1.2.3 การสืบเชื้อสาย/การสืบสกุล

มูเซอดำ (เหมเล) ยึดถือการแต่งงานเป็นระบบ “ฟัวเดียว เมียเดียว”

ถ้าต้องการแต่งงานใหม่ก็ต้องหย่าขาดจากคู่สมรสเก่าก่อน ครอบครัวของมูเซอมีทั้งครอบครัวเดี่ยว (ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก) และครอบครัวขยาย (ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ลูกเขย และหลาน ๆ อาศัยอยู่ร่วมกัน) เมื่อผู้ชายมูเซอแต่งงานกับผู้หญิงมูเซอดำ (เหมเล) ต้องออกไปรับใช้แรงงานให้กับพ่อแม่ทางฝ่ายหญิงเป็นเวลา 3 - 4 ปี ก่อน จึงจะแยกเรือนออกไปสร้างบ้านของตนเองได้ ผลผลิตของแต่ละครอบครัวในครัวเรือนจะมอบให้หัวหน้าครัวเรือน (พ่อตา) เป็นผู้ดูแล หากหัวหน้าครัวเรือนตายลง ตำแหน่งหน้าที่จะตกอยู่กับภรรยาของเขา (แม่ยาย) (สัมภาษณ์ นายสรพงษ์ 16 กันยายน 2547)

ทรัพย์สินสมบัติมักจะแบ่งให้ลูกหลานที่อยู่ด้วยกันมากกว่าผู้ที่แยกเรือนออกไปแล้ว โดยทั่วไปนั้นสมบัติจะตกอยู่แก่ลูกสาวคนเล็กที่แต่งงานและอาศัยอยู่ในบ้าน ผู้ที่ทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวคนต่อไปมักจะเป็นลูกเขยคนเล็ก

ครอบครัวขยาย ประกอบด้วย หัวหน้าครัวเรือน พ่อ แม่ ลูกสาว ลูกเขย และหลาน เป็นต้น ครัวเรือนหนึ่งจะมีบุคคลอยู่ร่วมกันไม่เกินสามรุ่น ซึ่งรุ่นที่หนึ่งได้แก่ พ่อ แม่ รุ่นที่สองได้แก่ ลูกสาว ลูกเขย รุ่นที่สามได้แก่ หลาน โดยอัตราเฉลี่ยโดยประมาณ 7-8 คน ต่อหลังคาเรือน พบว่ามีเด็ก ๆ ที่มีอายุระหว่าง 1-5 ปี อยู่มากที่สุด รองลงมาได้แก่ เด็กที่มีอายุ

ระหว่าง 10 – 15 ปี และอายุ 30 – 35 ปี ตามลำดับ ครอบครัวเดี่ยวประกอบด้วย คนสองรุ่น คือ พ่อ แม่ และลูก ทั้งนี้เพราะผู้ชายมุเซอคำ (ເຜີ້) ส่วนใหญ่ปรารถนาที่จะสร้างบ้านของตนเอง แยกอยู่ต่างหาก ภายหลังจากที่ต้องไปอยู่ทำงานรับใช้พ่อแม่ฝ่ายหญิงระยะหนึ่งแล้ว ครอบครัวของลูกมุเซอคำ (ເຜີ້) มักเป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวขยาย

โดยประเพณีมุเซอคำ (ເຜີ້) เมื่อหนุ่มสาวแต่งงานกัน และฝ่ายชายจะไปอยู่ทำงานรับใช้พ่อแม่ฝ่ายหญิงตลอด จนกว่าลูกสาวคนต่อไปแต่งงาน จึงจะอนุญาตให้เขยคนโตแยกไปตั้งบ้านใหม่ได้ ทั้งนี้ก็อยู่ในดุลพินิจของพ่อแม่ฝ่ายหญิง กล่าวคือ ถ้าเขยคนแรกมีความขยันขันแข็งทำงานเก่ง มีนิสัยกตัญญู อาจพิจารณาให้อยู่อาศัยบนเรือนต่อไปและได้รับมอบให้ดูแลทรัพย์สินต่าง ๆ พร้อมดูแลสมาชิกในครอบครัวแทน เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงแก่ตัวลงในกรณีที่มีหมู่บ้านมีจำนวนสมาชิกน้อยราย และเพื่อรักษาสภาพหมู่บ้านไว้มิให้แตกสลาย พ่อแม่ฝ่ายหญิงอาจพิจารณาให้ลูกเขยและลูกสาวแยกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ได้ทันทีภายหลังจากแต่งงานเพื่อเพิ่มครัวเรือนในหมู่บ้านให้เพิ่มมากขึ้น พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะช่วยสนับสนุนเงินทุนและที่ดินทำการเกษตรให้ส่วนหนึ่ง

ความคิดในการมีลูกของมุเซอคำ (ເຜີ້) ที่สำคัญคือลูกจะได้สืบสกุลช่วยดูแลพ่อแม่ยามเจ็บป่วยไม่สบายทำมาหากินเลี้ยงพ่อแม่ยามแก่เฒ่า และช่วยจัดการศพเมื่อเสียชีวิตลง และทำบุญให้เมื่อพ่อแม่ล่วงลับไปแล้ว

1.2.4 การปฏิบัติตัวเมื่อตั้งครรภ์

ผู้หญิงมุเซอคำ (ເຜີ້) มักตั้งครรภ์แต่อายุน้อย ในชุมชนบ้านอุ้มยอม พบว่ามีหญิงแม่เรือนคนหนึ่งมีเพศสัมพันธ์ตั้งแต่ไม่มีประจำเดือนและตั้งท้องทันทีหลังจากมีประจำเดือนเดือนแรก ซึ่งขณะนั้นเธออายุได้เพียง 13 ปี และบอกว่าไม่รู้ตัวว่าตั้งครรภ์จนกระทั่งรู้สึกท้องโตขึ้น และมีอะไรคั่งอยู่ในท้องจึงรู้ว่าท้องและไม่รู้สึกกังวลถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาและคิดว่าผู้หญิงที่มีสามีแล้วถึงอย่างไรต้องมีลูก การมีท้องหรือตั้งครรภ์จึงเป็นเรื่องที่ทุกคนในครอบครัวดีใจแต่โดยทั่วไปแล้วผู้หญิงหมู่บ้านนี้ตั้งครรภ์อายุเฉลี่ยประมาณ 20 ปี

การปฏิบัติตัวของผู้หญิงมุเซอคำเมื่อรู้ว่าตั้งครรภ์ ก็ยังคงทำงานเป็นปกติ ทั้งกิจกรรมในไร่ และหน้าที่ภายในบ้านแต่ก็มีข้อห้ามที่ผู้เฒ่าผู้แก่สอนไว้บ้างเพราะเชื่อว่าจะทำให้คลอดยาก เช่น ห้ามทำเตาไฟ ห้ามนำผ้าขี้ริ้วจับหูกระทะ ห้ามเหยียบหมอน ห้ามนำของเช่นไห้ไปไหว้ศาลเจ้าเวลาออกไปเก็บฟืน ห้ามนำฟืนมาวางเรียงกันแนวนอนแล้วยกขึ้นแบก ต้องวางแนวตั้งและห้ามแบกหญ้าคา เป็นต้น ข้อที่พึงปฏิบัติคือถ้าคลอดกระทำไปแล้ว คือ ต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์เดือนละ 3 ครั้ง ปัจจุบันหญิงแม่เรือนรุ่นใหม่มักไม่ค่อยปฏิบัติตามข้อห้าม และมักฝากครรภ์กับสถานีนามัย หรือโรงพยาบาล ปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอ (สัมภาษณ์ นางนะกะ 3 ตุลาคม 2547)

1.2.5 การเกิด/การคลอด

ชาวบ้านอุ้มยอมีความเชื่อว่า ถ้าผู้ชายผ่านพันธุกาลพันไร่และผู้หญิงผ่านพันการคลอดลูกมาได้อย่างปลอดภัยถือเป็นความโชคดีของชีวิต “ผู้หญิงมุเซอคำ” ซึ่งคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าการตั้งครรภ์และการคลอดลูกในสมัยก่อนถือเป็นจุดเสี่ยงของชีวิต “ผู้หญิงมุเซอคำ” และเมื่อนำคำกล่าวนี้ไปขอความคิดเห็นจากกลุ่มมุเซอคำรุ่นใหม่ พบว่ายังมีความคิดเห็นเช่นเดียวกัน โดยให้เหตุผลว่าหน้าที่ของผู้ชายยังต้องรับผิดชอบการไต่ต้นไม้ ทำไร่ มีความเสี่ยงต่ออันตราย เช่นถ้าต้นไม้โค่นทับ หรือบาดเจ็บจากเครื่องมือ และการตั้งท้อง คลอดลูกของผู้หญิง ไม่ได้แตกต่างไปจากสมัยก่อนมากนัก แม้ปัจจุบันชาวบ้านอุ้มยอจะนิยมฝากท้องและคลอดลูกที่ โรงพยาบาลแล้วก็ตาม แต่ระยะทางที่ห่างไกลประมาณ 30 กิโลเมตร ระหว่างหมู่บ้านถึงโรงพยาบาล ในตัวเมืองก็อาจทำให้ผู้หญิงใกล้คลอดเสี่ยงต่ออันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้เช่นกัน โดยเฉพาะหญิงที่ตั้งครรภ์ครั้งแรก

นางนะทอ อายุ 70 ปี หมอตำแยคนเดียวของหมู่บ้าน ได้บอกเล่าเรื่องการเกิดของมุเซอคำว่า หญิงแต่งงานแล้ว ส่วนใหญ่ในหมู่บ้านอุ้มยอที่ไม่ได้คลอดลูกที่โรงพยาบาล แต่จะคลอดในหมู่บ้านอุ้มยอ บางคนฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลแล้วแต่เมื่อเจ็บท้องคลอดเดินทางไปโรงพยาบาลไม่ทันต้องทำการคลอดโดยวิธีพื้นบ้าน ซึ่งผู้ทำคลอดส่วนใหญ่คือแม่ หรือผู้เฒ่าที่เป็นผู้หญิงในบ้านนั่นเอง ปัจจุบันชาวบ้านอุ้มยอบอกว่าคนแก่ไม่ค่อยทำคลอดแล้วกลัวเด็กไม่ปลอดภัย ชาวบ้านต้องจ้างหมอตำแยมาทำคลอด เตรียมตัวผู้คลอดโดยนวดท้องให้ก่อน วันละ 100 บาท และค่าทำคลอดอีกครั้งละ 100 บาท เช่นกัน โดยสามีของผู้หญิงใกล้คลอดจะคอยช่วยอำนวยความสะดวกต้มน้ำ จัดสถานที่ และเป็นผู้ตัดสายสะดือเด็กด้วยฝีมือไม้ไฟ ก่อนคลอดมีความเชื่อว่าหากนำเข็มขัดของคนที่เคยคลอดลูกง่ายมารัดคอผู้ที่จะคลอดจะทำให้คลอดง่าย หรือให้ต้มน้ำล้างสันเท้า น้ำราดสากรกกระเดื่อง ก็ทำให้คลอดง่าย เช่นกัน (สัมภาษณ์ นางนะทอ 4 ตุลาคม 2547)

เมื่อเจ็บท้องใกล้คลอด ผู้ที่ทำการคลอดจะจัดสถานที่นำผ้าห่มมาล้อมกัน บังสายตาไว้และเอาผ้าผูกกับข้อห้อยลงมาให้คนท้องเจ็บท้องจะมีการนวดท้องเพื่อให้เด็กกลับหัว เอาหัวลง ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านใกล้เคียงจะมาช่วยทำพิธีเรียกขวัญ พ่อเด็กจะติดไฟต้มน้ำเตรียมไว้เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว พ่อเด็กจะตัดสายสะดือให้เด็ก จากนั้นจึงอาบน้ำทำความสะอาดให้เด็กเอาผ้าห่มห่อตัวนำไปนอนในกระดัง หากกรกยังไม่ออกแม่เฒ่าที่ทำการคลอดจะเอาที่รองพื้นไผ่หนึ่งข้าวมาเคาะที่ศีรษะ ผู้คลอด รกก็ออกมาหลังจากนั้นนำรกไปฝังที่เสาเรือนใต้ถุนบ้าน จุดเทียนไขบูชาเพื่อขอพรต่อรกเด็กขอให้เด็กที่เกิดใหม่เป็นเด็กดี เมื่อเด็กมุเซอเกิดมา “รกและสายสะดือ” หรือมุเซอเรียกว่า “ย่าพื่อ” จะใช้น้ำล้างให้สะอาด เพื่อป้องกันไม่ให้เด็กเกิดเจ็บป่วยหรือมีตุ่มขึ้นตามตัว จากนั้นนำ

“ยาพื่อ” ใส่ภาชนะขวดหลุมฝังไว้ใต้ถุนบ้าน ก่อนฝังหมอดีจะทำพิธีจุดเทียนจี๋ฝังสวดคาถาใส่ในหลุมก่อน จึงฝังยาพื่อตามพร้อมกับการกลบดินให้แน่นวางทับด้วยท่อนไม้หรือก้อนหิน เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์มาขุดคุ้ย มูเซอเชื่อว่าฝังยาพื่อนี้เป็นชีวิตของเด็กน้อยเมื่อเด็กเจ็บป่วยพอจะนำน้ำร้อนไปรดยั้งที่ ฝังยาพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนให้ช่วยป้องกันรักษาเด็ก

เด็กมูเซอดำ (เฉล) เมื่อคลอดแล้วถ้ามีสุขภาพแข็งแรงจะมีการตั้งชื่อเด็กเลย แต่ถ้าเด็กคลอดก่อนกำหนดหรือคลอดแล้ว เห็นเด็กมีสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงจะยังไม่ตั้งชื่อต้องรอไปสักกระยะหนึ่งไม่เกิน 10 วัน เพื่อรอให้เด็กแข็งแรงหรือคิดว่าเด็กจะมีชีวิตรอดปลอดภัย ต่อไปจึงจะตั้งชื่อให้ถ้าตั้งชื่อเด็กแล้วจะถือว่าเด็กนั้นมีสถานะแบบอย่างคนทั่วไป และเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน ซึ่งถ้าเด็กตายหลังจากที่ตั้งชื่อแล้วจะต้องทำพิธีศพเช่นกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านคือนำไปเผา กรณีในเด็กที่ยังไม่ได้ตั้งชื่อเสียชีวิตทารกจะถูกนำไปฝังยังป่าช้า

หลังจากเด็กเกิด จะต้องทำพิธีเรียกขวัญและตั้งชื่อเด็ก โดยใช้ไก่ดำที่ทำสุกแล้ว 2 ตัว เป็นเครื่องเช่นสรวงและมีการตั้งชื่อตามความเหมาะสมกับวันเกิด หากเด็กเกิดที่โรงพยาบาล เมื่อนำเด็กกลับบ้านก็ต้องทำพิธีปิดประตูและบันไดเพื่อป้องกันสิ่งที่จะมาทำร้ายเด็กด้วย โดยใช้ยอดมะเขือพวงซึ่งมีนามมาเทียบไว้หน้าบันได

1.2.6 การตั้งชื่อและการเรียกชื่อ

โดยประเพณีของมูเซอแล้วเมื่อเด็กมูเซอดำ (เฉล) คลอดออกมาแล้ว ก่อนที่จะตั้งชื่อ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย หรือ หมอตำแย จะพิจารณาถึงสุขภาพของเด็กก่อน ถ้าเด็กมีสุขภาพแข็งแรงก็ตั้งชื่อได้เลย ถ้าเด็กสุขภาพไม่แข็งแรงต้องรออีกสักกระยะหนึ่งประมาณ 4 -10 วัน เพื่อให้เด็กแข็งแรงจึงจะตั้งชื่อได้เพราะถ้าเด็กเกิดเสียชีวิตก่อนที่จะตั้งชื่อ บิดาต้องนำไปฝังที่นอกหมู่บ้านได้เลยโดยไม่ต้องประกอบพิธีกรรมใด ๆ ในหมู่บ้าน แต่ถ้าตั้งชื่อให้เด็กแล้วถือว่าเด็กคนนั้นเป็นสมาชิกของหมู่บ้านแล้ว ถ้าเสียชีวิตลงต้องประกอบพิธีของชาวมูเซอดำ (เฉล) โดยทั่ว ๆ ไปแม่จะไม่ใช่ผู้ตั้งชื่อให้ลูก แต่จะให้พ่อหรือปู่ หรือผู้อาวุโสในหมู่บ้านเป็นผู้ตั้งชื่อให้ การตั้งชื่อชาวมูเซอดำ (เฉล) จะตั้งชื่อตามวันและเวลาที่เด็กเกิด เช่น วันไก่ วันม้า เวลาเช้า บ่าย เย็น เป็นต้น (สัมภาษณ์ นายจะกำ 20 ตุลาคม 2547)

ชาวมูเซอดำ (เฉล) มีชื่อไว้เรียกกันเพียงชื่อแรกชื่อเดียว ส่วนนามสกุลในอดีตไม่มีใช้ แต่ในปัจจุบันทางราชการกำหนดให้มีนามสกุลใช้ร่วมกับชื่อด้วย ชาวมูเซอดำ (เฉล) นิยมใช้ชื่อนามสกุลจากชื่อของพ่อ มาเป็นชื่อนามสกุลของตนเอง ผู้ชายจะใช้คำนำหน้าว่า “จะ” ซึ่งตรงกับคำว่า “นาย” ในภาษาไทย เช่น จะลา (นายเสื่อ) จะหังจะ (นายไก่) จะนู (นายวัว) เป็นต้น ส่วนผู้หญิงจะใช้คำนำหน้าว่า “นะ” หรือ “นา” ซึ่งตรงกับคำว่า “นาง” หรือ “นางสาว” ในภาษาไทย เช่น นะลา หรือ นาลา (นางเสื่อ) นะมู หรือ นามู (นางม้า) นะลอ หรือ นาลอ

(นางงูเล็ก) เป็นต้น การตั้งชื่อของชาวมูเซอดำ (เหมเล) มักจะมีการเปลี่ยนอยู่บ่อย ๆ ถ้าตั้งชื่อแล้วเด็กเจ็บป่วยไข้โรค หนอง ไม่แข็งแรง ก็จะมีการเปลี่ยนชื่อให้ใหม่ โดยผู้อาวุโส หมอผี หรือปู่จาร์ จะทำพิธีเรียกขวัญ ผูกข้อมือเด็ก และเปลี่ยนชื่อให้เด็กเป็นชื่อของผู้อาวุโส หมอผี หรือปู่จาร์ นั้น หรือ ชื่อของผู้มีสุขภาพแข็งแรงให้แทนชื่อเดิม

คำเรียกขวัญและผูกข้อมือ

ข้าขอผูกข้อมือเจ้าด้วยด้ายเส้นนี้

ด้ายแห่งความไม่ตาย

ด้ายแห่งชีวิต

จงโตไว จงสูงใหญ่

จงเรียนเร็ว

อยากได้เงิน ได้เงิน

อยากได้ทอง ได้ทอง

ขอถือชา จงคุ้มครอง รักษาตลอด

1.2.7 การปฏิบัติตัวหลังการคลอดของมารดา

การปฏิบัติตัวหลังคลอดลูกของมูเซอดำ (เหมเล) ถือเป็นปฏิบัติ คือหญิงที่คลอดลูกใหม่ ๆ จะต้องอยู่ไฟและอบตัวตามระยะเวลาที่ปฏิบัติมา คือ ฤดูร้อน 20 วัน ฤดูฝน ฤดูหนาว 2 เดือน ขณะอยู่ไฟจะอาบน้ำไม่ได้ ต้องดื่มเฉพาะน้ำร้อนกับพริกไทย แต่ก่อนจะรับประทานไก่ดำต้มเพื่อบำรุงร่างกายตลอดเวลาที่อยู่ไฟ ปัจจุบันอยู่เดือนให้รับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์อื่นได้บ้าง เช่น หมู ไก่พันธุ์ แต่ให้รับประทานเฉพาะเนื้อห้ามรับประทานกระดูกและหนัง เพราะเชื่อว่าจะทำให้เสียวฟัน และใจสั้น ห้ามรับประทานของแสลง ประกอบด้วย ของหมักดอง ปลากระป๋อง ปลาจืด ผักชะอม มะละกอ ของเหล่านี้ต้องห้ามเป็นระยะเวลา 2 ปี และให้รับประทานใบมะเดื่อ ยอดสะบ้าสุก หรือสดก็ได้ เพื่อบำรุงน้ำนม เมื่อคลอดได้ 7 วัน จะต้องทำการอบตัวโดยใช้สมุนไพรพื้นบ้าน 12 ชนิด ประกอบด้วย ต่อกู๋ จำไก่ชู้ หมะหาฮุย หยื่อหืออมา เขะมา นะหมือ ซีสี่ฝุย อ็อกกะคอกอ่ย ผือจี้ปี้ หย่ามิ จือชาและอะ มะไน้ โดยส่วนใหญ่ใช้เฉพาะใบ มีบางชนิดเท่านั้นที่ใช้ได้ทั้งรากและใบ (สัมภาษณ์ นางนะพะ 2 กันยายน 2547)

1.2.8 การเลี้ยงดูเด็ก

วิธีการเลี้ยงดูของชาวมูเซอดำ (เหมเล) เด็กจะได้คัมนมแม่ตั้งแต่คลอด หากแม่เด็กไม่มีน้ำนมก็จะให้เด็กดื่มน้ำข้าวแทน เมื่ออายุได้ 2 เดือน แม่เด็กจะดื่มน้ำข้าวให้ลูกดื่มกินด้วย แต่ก่อนจะใช้วิธีเคี้ยวข้าวให้เหล็กและคายออกมาป้อนให้เด็กกิน แต่ปัจจุบันไม่นิยมปฏิบัติเช่นนั้นแล้ว การดื่มน้ำข้าวต้องดื่มนมและระยะแรก ๆ จะไม่ให้ใส่อะไรเข้าไปต่อเมื่อเด็กอายุ

ได้ประมาณ 4-5 เดือน จะผสมหมู ไข่ และเกลือเข้าไปข้างเล็กน้อยจากนั้นจึงค่อย ๆ ผสมผัก
ไปด้วย เมื่อเด็กอายุประมาณ 1 ปี พ่อแม่จะหัดให้ลูกกินข้าวเองหน้าที่เลี้ยงดูเด็กเป็นหน้าที่ของ
มารดาอยู่แล้ว ต่อเมื่อต้องออกไปไร่หากครอบครัวนั้นไม่มีพ่อแม่ช่วยดูแลหลาน ก็ต้องนำใส่ก๊วย
(กะทอ) พาไปไร่ด้วย ถ้ามีคนแก่ช่วยดูก็จะให้อยู่ที่บ้าน

ครอบครัวหญิงแม่ลูกอ่อนที่บ้านอุ้มขอม หลายคนให้ข้อมูลว่าเธอพอใจที่จะ
นำลูกใส่ก๊วยโดยเอาผ้าปูข้างในวางลูกนอนลงให้ศีรษะหันมาทางปากก๊วยและแบกไปที่ไร่มากกว่า
เนื่องจากการปล่อยไว้ที่บ้านจะเป็นภาระคนแก่ เด็กไม่ได้มีนมแม่การเลี้ยงที่ไร่ ถ้าเด็กนอนหลับ
ก็เอาก๊วยแขวนไว้ที่กระท่อมในไร่ เด็กตื่นก็เอาลูกแบกก๊วยใส่หลังไปไหนก็พาลูกไปด้วย แม่จะ
เป็นภาระแต่ก็สบายใจไม่ต้องกังวลห่วงลูก พอเด็กโตวิ่งเล่นเองได้ พ่อแม่จะตามใจว่าเด็กจะไปไร่
หรืออยู่กับยายที่บ้านเล่นกับเพื่อน ๆ ก็ได้ ช่วงนี้เด็ก ๆ จะเรียนรู้เร็วมากสามารถใช้เครื่องมือ
การเกษตร เช่น มีดอีโต้ จอบ เสียม ได้คล่องแคล่ว เด็กหญิงจะเดินตามแม่ไปเก็บฟืนเก็บผัก
ให้ข้าวหมู เด็กชายจะตัดไม้ ขุดดิน เล่นลูกข่าง ซึ่งเป็นการสร้างทักษะในการใช้เครื่องมือเพื่อการ
ทำมาหากิน

ปัจจุบันเด็ก ๆ บ้านอุ้มขอมมักวิ่งตามพี่ ๆ ไปโรงเรียนและรวมกลุ่มกัน
สนุกสนานเมื่อพี่ ๆ เข้าห้องเรียน โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ได้จัดให้มี
ศูนย์เด็กเล็กเมื่อพ่อ แม่ ต้องไปทำงานในไร่ ศูนย์เด็กเล็กจะรับเด็กจนถึงอายุ 6 ขวบ หลังจากนั้น
เด็กต้องเข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ตามแบบปกติจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 การศึกษา
ชั้นสูงกว่านั้นขึ้นอยู่กับตัดสินใจของพ่อแม่ว่าจะให้ไปเรียนต่อนอกชุมชนหรือไม่ เด็ก ๆ มูเซอคำ
(เหมเล) ค่อนข้างมีอิสระพ่อแม่มักไม่บังคับเด็ก จะพบเห็นเสมอว่าเด็กจะรวมกลุ่มกันเล่นจนตึกดิน
บางกลุ่มดูโทรทัศน์ พ่อแม่ไม่ค่อยใส่ใจที่จะบังคับให้เด็กกลับบ้านเข้านอนแต่หัวค่ำ เด็กบางคน
ถือโอกาสค้างบ้านเพื่อน ชาวบ้านบอกว่าชุมชนเขาไม่มีอะไรน่าเป็นห่วง เด็กอยู่ไหนก็ช่วยกันดูแล
ซึ่งพฤติกรรมและความเชื่อเช่นนี้น่าเป็นห่วงเพราะชุมชนปัจจุบันมีบุคคลภายนอกเข้าไปมากอาจก่อปัญหา
ภายหลังได้

สำหรับเรื่องเพศของเด็ก ถ้าเลือกได้มูเซอคำ (เหมเล) ชอบมีลูกเป็นผู้หญิง
มากกว่าลูกผู้ชายกล่าวกันว่า “ลูกผู้หญิงเป็นลูกของเรา ลูกผู้ชายเป็นลูกของเขา” หรือ “เลี้ยงลูกผู้หญิง
หนึ่งคนได้สองแรง” ทั้งนี้เพราะเมื่อโตขึ้นลูกสาวแต่งงานจะชักนำลูกเขยเข้ามาเป็นแรงงานในบ้าน
แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมูเซอนิยมมีลูก 3 คน โดยคนแรกอยากได้ผู้หญิง คนที่สอง ที่สามเป็น
ผู้หญิงก็ได้ผู้ชายก็ได้ แต่ก็อยากได้ลูกผู้ชาย 1 คน ช่วยทำงานที่ต้องใช้แรงงานมาก ๆ เช่น ทำไร่
เป็นต้น

มุเซอคำ (เฉล) ถือว่า การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน จะเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ และญาติผู้อาวุโสในหมู่บ้านเรียกผู้อาวุโสว่า “ขอ มอ” เด็กเกิดใหม่จะได้กินน้ำนมแม่อายุประมาณ 1 ปี จากนั้นให้กินอาหารอ่อน และต่อมาเริ่มรู้จักให้เด็กรู้จักใช้นิ้วมือหยิบอาหารกินเอง เด็ก ๆ จะถูกปล่อยให้เล่นกันตามลำพังของเล่นมักจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ อุปกรณ์การดำรงชีพของมุเซอ เช่น มีด จอบและวัสดุที่ทำได้ตามธรรมชาติ เช่น ไม้ ดิน หิน เด็กเล็กมักจะได้รับบาดเจ็บจากการเล่นเหล่านี้แต่ก็เป็นการสร้างความคุ้นเคยและฝึกให้รู้จักกับการทำงานตั้งแต่เด็กทำให้เด็กมีความเชื่อมั่นตนเองเมื่อโตขึ้น (สัมภาษณ์ นางนงปะ 24 สิงหาคม 2547)

เด็กอายุประมาณ 5 – 10 ปี เด็กชายจะเล่นหนังสะตึก เด็กหญิงจะทำหน้าที่เลี้ยงน้องหัดทำงานบ้าน อาทิเช่น ให้อาหารสัตว์ ทำอาหาร และเย็บปักผ้า เด็กชายจะได้รับการฝึกสอนให้เลี้ยง วัว ควาย ม้า ติดตามผู้ใหญ่ไปล่าสัตว์และดูแลน้องเป็นบางครั้ง เด็กจะได้รับการสอนให้รู้จักทำเกษตร การปลูกพืช กำจัดวัชพืช เก็บเกี่ยวผลผลิต และขนผลผลิตกลับบ้านพออายุประมาณ 11 – 13 ปี เด็กจะได้รับการสอนจากพ่อแม่ให้ทำงานบางอย่างแทนผู้ใหญ่ เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว หุงหาอาหาร ดักนกและสัตว์ป่าเล็ก ๆ ช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่ และดูแลงานภายในบ้านต่าง ๆ เด็กชายและเด็กหญิงจะเรียนรู้การดำรงชีพตามวิถีชีวิตของมุเซอ และพร้อมที่จะเข้าสู่การแต่งงานในชีวิตคู่ต่อไปเมื่อแต่งงานแล้วพ่อแม่ของภรรยาจะเป็นผู้กำหนดที่อยู่อาศัยกำหนดงานอาชีพและอบรมสั่งสอนบุตรเขยต่อไป นอกจากนี้เด็ก ๆ จะถูกสอนให้เชื่อฟังกฎเกณฑ์ ข้อห้าม วัฒนธรรมของเผ่าตลอดทั้งเรียนรู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ จากผู้นำประเพณี (ปู่จาร์) และจากกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

1.2.9 การหย่าร้างและการแบ่งมรดก

เมื่อชายหญิงใช้ชีวิตคู่ร่วมกันได้ระยะเวลาหนึ่งอาจจะเป็นเวลาหนึ่งเดือนหรือหนึ่งปี หรือสิบปีมีความเห็นไม่ตรงกันหรือสาเหตุอื่น ๆ ที่ทำให้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันต่อไปไม่ได้ก็ต้องหย่าร้างกัน ซึ่งไม่ใช่เรื่องเสียหายสำหรับประเพณีมุเซอคำ (เฉล) สาเหตุของการหย่าร้างได้แก่ คู่สามีภรรยาไม่สามารถมีลูกด้วยกันได้ ผู้หญิงหรือ ผู้ชายแอบไปชอบพอกับคนอื่น ทั้งคู่ทะเลาะกัน สามีอ้างว่าภรรยาไม่สบายบ่อย ผู้ชายหรือผู้หญิงมีชู้ ผู้ชายคิดยาเสพติดไม่ทำการทำงาน ลูกเขยทะเลาะกับพ่อตาแม่ยาย และสาเหตุอื่น ๆ ทั้งนี้สาเหตุประการหนึ่งอาจจะมาจากอายุของคู่แต่งงาน ที่ยังอยู่ในวัยเริ่มต้นของการ เป็นหนุ่ม เป็นสาว รีบแต่งงานกันทำให้ยังไม่มีความพร้อมในการใช้ชีวิตคู่ ซึ่งการหย่าร้างเกิดขึ้นหลายสิบครั้ง สำหรับผู้หญิงมุเซอคำ (เฉล) คนหนึ่ง

ทัศนคติของมุเซอคำ (เฉล) ที่มีต่อการแต่งงาน ผู้ชายชาวมุเซอคำ (เฉล) มองว่า การเป็นลูกเขยที่มีฐานะยากลำบากมาก จำต้องไปอยู่บ้านเขา ทำงานให้กับเขา ต้องตื่นแต่เช้ามีด ตักน้ำ ต่ำข้าว ทำไร่ หาฟืน และห้ามเที่ยวเตร่แม้ว่าหลังจากกินข้าวเย็นแล้วก็ได้แต่นั่งอยู่

บนบ้าน ถ้าทนได้ก็อยู่กันไป ถ้าทนไม่ได้ก็หนีหาย หรือหย่าร้างกันไป นับว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการหย่าร้างในหมู่บ้านเซอคำ (แฉะ) การหย่าร้างเกิดขึ้นได้ทั้งที่เป็นการตกลงร่วมกัน หรือเป็นข้อเสนอของฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายหนึ่งที่ต้องการหย่าขาดจากคู่ของตน ถ้าหากทั้งคู่มีความประสงค์จะหย่าขาดจากกันสามารถกระทำได้โดยทำพิธีหย่าต่อหน้าหัวหน้าหมู่บ้าน คู่สามีภรรยาเทน้ำชาลงถ้วย 2 ถ้วย ส่งให้กับผู้เป็นหัวหน้าซึ่งประกาศต่อหน้าคนทั้งสองว่าทั้งคู่ได้หย่าขาดจากการเป็นสามีภรรยาแล้วเทน้ำชาทิ้งเป็นอันเสร็จพิธี (สัมภาษณ์ นายปัญญา 12 มีนาคม 2547)

ในการแบ่งทรัพย์สินมรดกหลังการหย่าร้าง ถ้าคู่บ่าวสาวอยู่กินร่วมกันโดยมิได้ประกอบพิธีแต่งงาน ก็ให้แบ่งทรัพย์สินที่มีคนละส่วน ลูกหญิงมักให้อยู่กับแม่ ลูกชายจะให้อยู่กับพ่อ และถ้าเป็นการตกลงของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ให้ผู้นั้น ไปฟ้องหย่ากับผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านได้ โดยดำเนินวิธีการเดียวกัน แต่ต้องเสียค่าปรับตามประเพณีเป็นเงิน 10 บาท ให้กับอีกฝ่ายหนึ่งไป ส่วนทรัพย์สินส่วนตัวนั้นผู้ต้องการหย่าจะไม่ได้รับส่วนแบ่งใด ๆ เลย

ส่วนกรณีที่สามีภรณามีผู้รับรอง หรือมีการสู่ขอตามประเพณี ถ้าทั้งคู่พร้อมที่จะหย่าขาดจากกันก็ให้แบ่งทรัพย์สินที่มีต่อกันดังนี้ ถ้ามีบ้านเป็นของตนเองจำต้องเอาทรัพย์สินต่าง ๆ ในบ้านมารวมกันที่บ้านหัวหน้าหมู่บ้านและแบ่งออกเป็นส่วน ๆ โดยครึ่งหนึ่งแบ่งให้พ่อตาแม่ยายเป็นค่าชดใช้แรงงานลูกสาวที่เหลือนำมาแบ่งกันคนละส่วน แต่ถ้าทั้งคู่อาศัยอยู่บ้านพ่อตาแม่ยายก็ให้แบ่งเอาทรัพย์สินของตนเองที่มีคนละครึ่ง กรณีที่ต้องการหย่าฝ่ายเดียว ถ้าหากว่า ผู้ชายต้องการขอหย่าต้องเสียค่าปรับใหม่ให้กับฝ่ายหญิงเป็นเงิน 150 บาท ผู้หญิงขอหย่าต้องเสียค่าปรับใหม่ให้กับผู้ชายเป็นเงิน 75 บาท ส่วนทรัพย์สินอย่างอื่นผู้ที่ขอหย่าจะไม่ได้รับส่วนแบ่งเช่นกัน การหย่าต้องไปทำพิธีหย่าที่บ้านหัวหน้าหมู่บ้านและหักปรับใหม่ร้อยละสิบเข้าเป็นกองกลางหมู่บ้านตามประเพณี

กรณีหย่าร้างจากสาเหตุที่สามีหรือภรรยาผิด มักเป็นเรื่องธรรมดาปกติในสังคมหมู่บ้าน (แฉะ) การมีผู้นำชาวบ้านจะเป็นผู้ควบคุมให้เองด้วยการชูปรับนินทากันอย่างเปิดเผย หัวหน้าหมู่บ้านจะเรียกผู้กระทำผิดมาลงโทษปรับใหม่ตามกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน

การหย่าร้าง ผู้อาวุโสและหัวหน้าหมู่บ้านจะพยายามไกล่เกลี่ยคู่กรณีให้หันหน้าเข้าหากันปรองดองกันและให้อยู่ด้วยกันต่อไป แต่ถ้าต้องการหย่าร้างกันก็จะกระทำพิธีหย่าให้ บางรายหย่าขาดจากกันแล้วกลับมาแต่งงานกันใหม่ก็มีเหมือนกัน อย่างไรก็ตามสามีภรรยาอาจจะหย่าร้างกันอย่างง่าย ๆ สิ่งที่เสริมให้มีการตัดสินใจหย่าร้างมักจะเกิดจากอารมณ์มากกว่าเหตุผล

2. จาริต ประเพณี เกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้ากือซา

สำหรับมุเซอคำ (เฉล) มีเทพเจ้าองค์เดียว คือเทพเจ้ากือซาเป็นผู้สร้างฟ้าดิน ปกครองดูแลโลกและคนมุเซอคำ (เฉล) เมื่อมีชีวิตอยู่ให้ทั้งความดีและความไม่ดี คนมุเซอคำ (เฉล) จะมีความสุขและความเจริญ ได้ก็ด้วยอำนาจของเทพเจ้ากือซา โดยเฉพาะผู้ประพฤติปฏิบัติ ถูกต้องตามจาริตประเพณี คือจะทำให้คนมุเซอคำ (เฉล) มีความคิดที่ถูกต้อง ทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง ตามประเพณี ครอบครัวยุ้ยอ้าย ไม่มีเรื่องเดือดร้อน กวนใจ มีชีวิตที่มีความสุข ส่วนคนมุเซอคำ (เฉล) ที่ประพฤติไม่ดี เทพเจ้ากือซาจะลงโทษ คือไม่คุ้มครอง ปล่อยให้คนนั้นเกิดความคิดไม่ดี ทำสิ่งที่ผิดพลาด นำความเดือดร้อนมาสู่ตัวเอง และครอบครัวยุ้ยอ้ายและหากทำผิดมาก ๆ เทพเจ้ากือซาจะลงโทษให้ตายไปจากโลกนี้ (สัมภาษณ์ นายสานแก้ว 5 กุมภาพันธ์ 2547)

มุเซอมีความเชื่อในเรื่องของพระเจ้าผู้สร้างโลกและมนุษย์ เทพเจ้าของมุเซอ มีพระนามว่า “เทพเจ้ากือซา” และขณะเดียวกันก็มีความเชื่อเรื่องผีอีกด้วย พวกเขามีความเชื่อว่า กือซาเป็นผู้สร้างความคิดทั้งมวลและเป็นผู้สร้างมนุษย์มุเซอ มีเรื่องเล่ากันว่า “เทพเจ้ากือซา สร้างโลกและโลกนี้ได้กำเนิดมนุษย์ผู้ชายคนหนึ่งซึ่งอยู่กับสัตว์ต่าง ๆ มากมายที่สามารถ พูดภาษาคนได้ ชายผู้นี้เป่ลาเปลี่ยวมากจึงได้ไปอยู่กับปลาตัวเมีย ซึ่งในที่สุดก็กลายเป็นมนุษย์ ผู้หญิง แต่แล้วก็เกิดน้ำท่วมโลกชายหญิงคู่นี้จึงได้หลบซ่อนอยู่ในผลไม้ในป่าบนภูเขาสูง รวมทั้งยังมีสัตว์หนีน้ำรอดหลงเหลืออยู่ ภายหลังมนุษย์ผู้หญิงได้ตั้งท้องนานถึง 3 ปี ก็ได้กำเนิด มนุษย์เล็ก ๆ หลายคน เด็กเหล่านี้ถือเป็นบรรพบุรุษรุ่นแรกของกลุ่มมุเซอ”

แนวคิดจากตำนานเรื่องนี้มีผลให้พวกมุเซอฝังใจว่า “ผู้ชาย” ถือว่ามาจาก ธาตุน้ำและเป็นผู้คนแรกของโลกที่เทพเจ้าสร้างขึ้นมา ย่อมดำเนินชีวิตถูกต้องกว่า “หญิง” ที่มาจากปลาตัวเมีย แนวความคิดนี้ย่อมมีผลต่อข้อบัญญัติที่ระบุว่าในการกระทำความผิดอย่างเดียวกัน ผู้ชายมุเซอจะต้องถูกปรับเท่า 2 เท่าของผู้หญิง

มีเรื่องเล่าว่า “ขณะที่มนุษย์ผู้ชายและผู้หญิงอยู่ในผลไม้ได้ติดต่อกันให้ หนูและนกหัวขวานให้ช่วยแทะผลไม้ได้ โดยสัญญาว่า เมื่อออกมาได้ก็จะทำการเพาะปลูกแล้ว แบ่งข้าวและเมล็ดพืชอื่น ๆ ให้กับหนูและนกหัวขวานเป็นอาหาร หลังจากที่มีมนุษย์มุเซอออกจาก ลูกไม้ได้แล้วก็ช่วยกันทำการเพาะปลูกเมล็ดพืชที่เก็บเกี่ยวได้นั้น ส่วนหนึ่งจะเป็นอาหารของหนู ส่วนนกหัวขวานไม่ยอมรับสิ่งตอบแทนใดๆ จากมนุษย์ อธิบายได้ว่าเมล็ดพืชที่ ชาวมุเซอเฉล เก็บเกี่ยวได้ในแต่ละปีส่วนหนึ่งจะถูกหนูกัดกินอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้”

มีอีกเรื่องซึ่งอธิบายเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยและที่ทำไมรับอนุญาต การเพาะปลูกที่จะได้ผลดีนั้น มูเซอดำ (เฉล) จะต้องเคร่งครัดในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี หมั่นทำบุญและขอพรจากเทพเจ้ากือซา มิฉะนั้นพืชผลในปีนั้นจะล้มเหลว

การศึกษาและวิทยาการเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เชื่อว่ามูเซอมีความรู้ความสามารถ น้อยกว่าคนพื้นเมืองและคนในเมือง ก็เพราะว่าเขาได้รับพรจากเทพเจ้ากือซาให้เป็นมาเช่นนี้ โดยมี เรื่องเล่าต่อๆ กันมา อีกครั้งที่เทพเจ้ากือซาเรียกบรรพบุรุษของเผ่าชนทั้งหลายขึ้นไปเฝ้าเพื่อจะให้สติ ให้พรที่เกี่ยวกับอักษรและวิทยาการ บรรดาชนเผ่าอื่น ๆ ได้ขึ้นไปก่อน กือซาได้มอบสติปะวิทยาการ ต่างๆ ชนิดให้แก่พวกเขาเหล่านั้นโดยเขียนบนกระดาษสา ส่วนบรรพบุรุษของมูเซอขึ้นไปเฝ้า เป็นคนสุดท้าย กระดาษสาหมดพอดี พระองค์จึงคว้าเอาข้าวปุก (ข้าวเหนียวหนึ่งสุกตำใส่่าง) เขียนตัวอักษรและวิทยาการลงไปในปีนั้นแล้วมอบให้กับมูเซอ ในระหว่างทางที่มูเซอเดินทางกลับ หมูบ้านเกิดความหิวและพลอยหิบบข้าวปุกนั้นขึ้นกินจนหมด

จากนิยายอุปมาเรื่องนี้ เป็นเหตุที่มูเซอดำ (เฉล) มักจะอ้างว่า ตัวอักษร และวิทยาการ ทั้งหลายไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ด้วยตนเองเพราะความรู้ต่าง ๆ นั้นมีอยู่ในท้อง เช่น คำเมือง เขารู้และพูดได้โดยไม่ต้องเรียน ส่วนคนเมืองต้องเรียนภาษามูเซอเสียก่อนถึงจะพูดได้ อุปมาเรื่องนี้อาจจะ ครอบคลุมถึงการให้การศึกษาแก่เด็กจะเห็นได้ว่าในหมู่บ้านที่มีโรงเรียนตั้งอยู่ จะมีเด็กสนใจมาเรียนหนังสือกันจริง ๆ น้อยคน (ยกเว้นมูเซอที่นับถือศาสนาคริสต์) นอกเหนือจาก เทพเจ้ามูเซอเฉล มีความเชื่อในเรื่องผีวิญญาณต่าง ๆ ได้แก่ผีบ้าน ผีเรือน ผีประจำหมู่บ้าน ผีป่า ผีดอย ผีพาย ผีฟ้า เป็นต้น ผีของมูเซอมีมากมายซึ่งแตกต่างกันออกไป ผีบ้านผีเรือน ผีหมู่บ้าน ถือว่าเป็นผีดี ผีคุ้มครอง แต่ผีน้ำ ผีป่า ผีพาย ต่าง ๆ ถือเป็นผีร้ายที่นำพาโรคภัยที่นำโรคภัยไข้เจ็บและความหายนะมาสู่คน มูเซอเฉลนิยมทำพิธีเรียกขวัญผูกข้อมือ จะนำหมู หรือ ไก่เป็นเครื่อง เช่นสังเวช มูเซอดำ (เฉล) นิยมจุดเทียนขี้ผึ้งเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชาจนมีผู้เรียกขานกลุ่มนี้ว่า “ผู้จุดเทียนบูชา” หรือ “แปดู่ป่า” (ดัดแปลงจาก สุภชัย สติระศิลป์ “คู่มือการทำงานกับชาวเขา เผ่ามูเซอ, 2527: หน้า 5 และ หน้า 38 - 39)

การมีชีวิตอยู่ในระบบการผลิตเพื่อยังชีพและการทำการเพาะปลูกโดยอาศัย ธรรมชาติเป็นตัวกำหนดผลผลิตทำให้ชาวมูเซอดำ (เฉล) มีระบบความเชื่อที่ผูกพันกับเทพเจ้า กือซา โดยเชื่อว่าเมื่อเทพเจ้าเป็นผู้กำหนดสรรพสิ่งประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่มูเซอ

ในแต่ละปีชาวมูเซอดำ (เฉล) จึงต้องทำพิธีบูชาเทพเจ้ากือซาเพื่อขอขอบคุณ และในช่วงปีใหม่ทำพิธีขอขมาเมื่อเกิดพลาตพลังหรือกระทำความผิดที่เข้าใจว่าทำให้เทพเจ้ากือซา ไม่พอใจ และทำให้เกิดอาเพศแก่ชุมชนหรือครอบครัว สิ่งที่คนมูเซอดำ (เฉล) กลัวก็คือ ความแห้งแล้ง ในฤดูเพาะปลูก การระบาดของศัตรูพืชในไร่ โรคระบาดสัตว์ และโรคระบาดที่เกิดขึ้นในชุมชน

ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้พวกมูเซอดำ (แฉล) เชื่อว่ามีผลมาจากการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ทำให้เทพเจ้า ก้อซาไม่พอใจ

นอกจากนี้ มูเซอดำ (แฉล) มีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณต่าง ๆ ที่สิงสถิต อยู่ทุกหนทุกแห่ง เช่น ผีน้ำ ผีป่า ผีคอย ผีฟ้า ฯลฯ โดยเชื่อว่าภูตผีเหล่านี้พลังอำนาจที่จะก่อให้เกิด อันตรายต่อชีวิตคนมูเซอดำ (แฉล) หรือ การเจ็บป่วยแก่สมาชิกในชุมชนได้อีกด้วย (สัมภาษณ์ นายसानแก้ว 11 กันยายน 2547)

ฉะนั้นโดยความเชื่อเช่นนี้ ทำให้ มูเซอดำ (แฉล) เกรงต่อการกระทำสิ่งหนึ่ง สิ่งใดที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจสิ่งเหล่านี้และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดังกล่าว รู้เห็นในการ ประพฤติปฏิบัติของสมาชิกทุกคน มูเซอดำ (แฉล) ในสมัยก่อนจึงมีความซื่อสัตย์ กล่าวพูด กล้ายอมรับ ความจริง และพร้อมพิสูจน์ตัวเองโดยยกหลักฐานพยานจากการรู้เห็นของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มายืนยันสิ่งที่ ตนเองทำหากมีผู้กล่าวหาว่าทำผิด เพื่อให้ชาวบ้านยอมรับว่าเขาคือผู้บริสุทธิ์ บุคคลที่มีบทบาท สำคัญของชุมชนคือผู้นำทางศาสนา (ปุจารหรือแก่ลู่) ซึ่งจะมียบทบาทในการเป็นผู้นำด้านพิธีกรรม และมีบุญคุณต่อการผลิตของชุมชน ชาวมูเซอดำ (แฉล) จึงจะนำผลผลิตส่วนหนึ่งมาอบให้รวมถึง ช่วยทำงานในไร่ด้วยครอบครัวละ 2 – 3 วันต่อปี

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่าวิถีคิดของมูเซอดำ (แฉล) มุ่งอยู่กับปัจจุบัน มากกว่าอดีตและอนาคต สุขนิยมของมูเซอเป็นความสุขด้านจิตใจ ซึ่งเทพเจ้าก้อซาเป็นผู้ประทาน ให้เมื่อประพฤติถูกต้องตามจารีตประเพณี ความเดือดร้อนที่ทำให้จิตใจไม่มีความสุข มูเซอดำ พร้อมทั้งจะเปลี่ยนแปลงแก้ไข หากไม่ขัดต่อกรอบความคิดเรื่องเทพเจ้า “ก้อซา” และจารีต ประเพณี ดังนั้นโดยพื้นฐานวิถีคิดของชาวมูเซอดำ (แฉล) มีความโน้มเอียงยอมรับการวางแผน ครอบครัวได้ง่าย หากมีความมั่นใจว่าการคุมกำเนิดวิธีต่าง ๆ มีความปลอดภัยต่อเขาเพียงพอ

2.2 ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม

2.2.1 คำศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับศาสนาและพิธีกรรม

ปุจารหรือแก่ลู่ หมายถึง ผู้นำทางศาสนาของชาวมูเซอดำ (แฉล) เป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนาของชุมชน มีบทบาทในด้านจิตวิญญาณความเชื่อ เป็นผู้นำที่มีความสำคัญอันดับหนึ่งของชุมชนมูเซอดำ (แฉล) ในสมณานาม ปุจารของตนเองว่าแปดูป่า หมายถึง ผู้จุดเทียนบูชาเทพเจ้าก้อซา

ผู้ช่วยปุจาร หมายถึงผู้ช่วยในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของปุจาร หรือผู้นำทางศาสนาของปุจารหรือผู้นำทางศาสนาทำหน้าที่เลี้ยงผีประเภทต่าง ๆ ตามความเชื่อ ของชาวมูเซอดำ (แฉล) เช่น ผีไร่ ผีป่า ผีน้ำ ฯลฯ ซึ่งคนไทยเรียกว่า “หมอผี”

จะคีก็้อ หมายถึง ลานเต็นรำของหมู่บ้านที่ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ใช้สำหรับ เต็นรำในการประกอบพิธีกรรมของคนในชุมชน เช่น พิธีปีใหม่ พิธีทำบุญสะเดาะเคราะห์ ให้แก่ ผู้เจ็บป่วยในชุมชนชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีกรรมของชุมชน เท่านั้น

ก้อซา หมายถึง เทพเจ้าที่ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) เชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลกเป็นผู้สร้างฟ้าดินและสร้างมนุษย์ สร้างความดีทั้งมวลแก่โลกมนุษย์ เทพเจ้าก้อซาเป็นผู้สอดส่องดูแล และช่วยเหลือมนุษย์ให้กระทำแต่ความดีและลงโทษมนุษย์ที่ทำไม่ดี เทพเจ้าก้อซาจะให้รางวัลแก่ผู้ทำดีคือ ผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบจารีตประเพณี ทำให้ผู้นั้นเจริญทำมาหากินได้ผลผลิตดีงาม ผู้ทำไม่ดีจะคลันดาลให้ผู้นั้นอัตรัดขัดสนอดอยาก

ทำบุญหรือบุญดีเลอ หมายถึงพิธีกรรมเช่นไหว้ เช่น เทียนขี้ผึ้ง ไบชา ข้าวปุก (ข้าวเหนียวหนึ่งสุกแล้วตำให้ละเอียดนำมาปั้นเป็นก้อนกลมแบน) ในพิธีกรรมจะมีการฆ่าหมูหรือไก่ เพื่อใช้ไหว้เทพเจ้าก้อซาและนำมาเลี้ยงแขกที่มาร่วมทำบุญ ในเวลากลางคืนจะไปรวมตัวกัน เต็นรำ (เต็นจะคี) ที่บริเวณลานเต็นรำของหมู่บ้าน (จะคีก็้อ) เพื่อบอกกล่าวและขอพรจากเทพเจ้า ก้อซาเอาความกินดีของผู้ทำบุญ

2.2.2 บทบาทกับพิธีกรรม

จากสถานการณ์ที่ชุมชนชาวมูเซอดำได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปโภคสะดวกสบายขึ้นส่งผลให้ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) มีการติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น ระบบความเชื่อชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ยังมีความเชื่อแบบดั้งเดิม (จารีตประเพณี) คือยังคงร่วมกันประกอบพิธีกรรมสำคัญของหมู่บ้าน ซึ่งกล่าวโดยสรุปแล้วยังคงเป็นสื่อเชื่อมโยงให้คนในหมู่บ้านได้มีกิจกรรมร่วมกัน เช่น เมื่อครอบครัวใดประสบปัญหาความเดือดร้อน การช่วยเหลือก็อยู่กันคนในชุมชนแบบดั้งเดิมยังคงมีอยู่ แต่ปริมาณการช่วยเหลือกลับลดน้อยลง โดยผู้นำชุมชนจะช่วยเหลือกันหาแหล่งพึ่งพิงจากภายนอกมาให้มากขึ้น เช่น ภาวะ การขาดแคลน ข้าวบริโภค การประสบสาธารณภัย

ชุมชนชาวมูเซอ บ้านอุมยอมยังเป็นชุมชนที่มีความเชื่อในศาสนาดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่น แม้ว่าปัจจุบันจะมีบางส่วนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ แต่ส่วนใหญ่ยังคงนับถือเทพเจ้าก้อซา ซึ่งเป็นเทพเจ้าตามความเชื่อดั้งเดิม โดยมีปุ๊จาร หรือแก่ลู้ เป็น ผู้นำศาสนามีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชา เช่น สรวง และติดต่อกับเทพเจ้า และมีลานจะคี หรือ “จะคีก็้อ” เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านจะมารวมตัวกัน เพื่อเต็นรำบูชาเทพเจ้าก้อซา ปัจจุบันนี้ มีปุ๊จารที่บ้านอุมยอมจำนวน 2 คน ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่ถือเป็นเรื่องแปลกหรือผิดปกติในสังคมมูเซอดำ (เผ่าเล) สาเหตุของการแบ่งแยกประกอบพิธีกรรม เนื่องจากความขัดแย้งเล็กน้อยในกลุ่มตระกูลใหญ่ของ

ชุมชน เมื่อคลื่นคลายไม่ได้ฝ่ายหนึ่งจึงแยกตัวออกมาประกอบพิธีการเฉพาะในกลุ่มของตนแต่ไม่มีการแบ่งแยก ชัยที่อยู่ในระบบการปกครองจึงคงเป็นไปตามปกติ

ผู้มีบทบาทการในประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของมุเซอคำ (เมเล) มีหลายคน ดังนี้

“ปู่จาร” หรือ “แก่ลู่” เป็นผู้ดูแลและควบคุมลานเต้นรำ “จะคีก็้อ” อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการประกอบพิธีกรรมบางขณะก็เป็นผู้ดูแลศาลผีประจำหมู่บ้าน เรียกว่า “แซมมือ” ซึ่งเป็นศาลผีที่คุ้มครองหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน

“แปตูป่า” หรือ “ผู้จุดเทียนบูชา” เป็นผู้ที่ทำหน้าที่แทนปู่จารเกือบทั้งหมด โดยได้รับอนุญาตจากปู่จาร บุคคลผู้นี้เป็นบุคคลที่มีความรู้และความจำดี จดจำบทสวดต่าง ๆ ที่สามารถติดต่อกับเทพเจ้าก็้อซา บางครั้งได้รับมอบหมายให้ดูแล แซมมือ หรือศาลผีประจำหมู่บ้านด้วย

“หอมผี” หรือ “หนี่ตีซอ” เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องคาถาอาคมที่สามารถติดต่อกับวิญญาณต่าง ๆ ได้บางคนก็สามารถทำนายโรครักข์ไข้เจ็บได้อีกด้วยในแต่ละหมู่บ้านอาจจะมีผู้ทำหน้าที่หอมผี 2 - 3 คน แม้ว่ามุเซอคำ (เมเล) จะรู้ว่าโรครักข์ไข้เจ็บและความตายเป็นธรรมดาตามธรรมชาติแต่เขายังมีความเชื่อว่าโรครักข์ไข้เจ็บบางทีก็มีต้นเหตุจากการกระทำของผีต่าง ๆ หรือการถูกอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติกระทำเอา เช่น ขวัญหนี ถูกผีทำร้าย ถูกผีเข้า หรือถูกคาถาอาคมจากผู้อื่นทำร้าย

การทำพิธีไล่ผีด้วยวิธีท่องบ่นและเสกคาถาร่วมกับจุดเทียนประกอบพิธี และใช้เครื่องดนตรีเป่านา โดยหอมยาหรือหอมผี ซึ่งมีคาถาเวทย์มนต์ติดต่อกับวิญญาณต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุทั้งงานบันเทิงและเป็นส่วนสำคัญของการประกอบพิธีทางศาสนา

นอกจากนี้แล้ว มุเซอคำ (เมเล) ยังมีความเชื่อว่าเทพเจ้าก็้อซา เป็นผู้สร้างคู่สามี ภรรยาด้วย และเปรียบเทียบให้ฟังว่า สามีสร้างฟ้า ภรรยาสร้างดิน เอามาครอบเข้ากันได้ ภรรยาขยันทำงานเก่งกว่าไม่เคยขี้เกียจทำให้สร้างดินได้มากเมื่อเอามาครอบกันทำให้เข้ากันไม่ได้ต้องบีบคั้นให้ดินเล็กลง พอที่จะสวมกับฟ้าได้ทำให้แผ่นดินย่นเป็นภูเขา เมื่อสร้างโลกเสร็จเทพเจ้าก็้อซาเป็นผู้สอดส่องดูแลและช่วยเหลือมนุษย์ให้กระทำแต่ความดีและลงโทษมนุษย์ที่ทำไม่ดี เทพเจ้าก็้อซา จะให้รางวัลแก่ผู้ทำดีคือประพุดิปฏิบัติอยู่ในกรอบจารีตประเพณีทำให้ผู้นั้นเจริญ ทำมาหากินทำให้ผลผลิตดีงาม ผู้ที่ทำไม่ดีจะถูกลงโทษให้อัดคักขัดสน อดอยาก ขณะเดียวกันเทพเจ้าก็้อซา ก็พร้อมจะให้ภัยคนทำผิดที่กลับตัวกลับใจโดยสัญญาว่าจะไม่ทำอีก ผ่านพิธีกรรม เช่น ไหว้เทพเจ้าก็้อซา หรือเรียกตามแบบมุเซอเลว่า “ทำบุญ”

บทบาทหน้าที่หลักของผู้เฝ้าศาสนามีทั้งการประกอบพิธีกรรมของชุมชน ซึ่งได้แก่ พิธีกรรมทางการเกษตร และพิธีกรรมในการรักษาอาการเจ็บป่วย เพื่อความสุขสงบของชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด แต่งงาน ตาย ซึ่งนายจะแล (2547, 2 กันยายน) ปู่จาร์บ้านอุ้มยอม จะได้กล่าวถึงประเพณีสำคัญ ๆ ของชาวมูเซอคำ (เหมเล) พอสรุปได้ ดังนี้

1. พิธีกรรมเพื่อความสุสงบของชุมชน ได้แก่ การประกอบพิธีปีใหม่ (เขาะจาเลอ) ซึ่งได้กล่าวถึงแล้ว การไล่ผีหมู่บ้าน เพื่อให้หมู่บ้านปราศจากสิ่งชั่วร้าย และ การทำบุญซึ่งเป็นการประกอบพิธีการระดับครัวเรือนที่หลาย ๆ ครัวเรือนร่วมกันทำ แล้วแต่ความสมัครใจ

2. พิธีกรรมเพื่อการเกษตร เป็นพิธีการระดับชุมชน ที่ทำขึ้นเพื่อให้เกิดผลดีต่อการทำกิจกรรมการเกษตรทุกขั้นตอน ได้แก่

2.1 พิธีไหว้ประจำทิศ (ซาบี่ชือเว) หรือพิธีขึ้นศาลเจ้า จะกระทำขึ้นก่อนการปลูกข้าว ช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคม เพื่อขอให้เจ้าหน้าที่ทางพระแม่ธรณี และ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีป่า ผีดอย เพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่และขอให้คุ้มครองระหว่างการเดินทางไปไร่ โดยปู่จาร์จะเป็นผู้ทำพิธีถวายเครื่องบูชา ประกอบด้วย กระจาดใส่ผักเป็นรูปดอกไม้ ตะขบ สร้อยเงิน สร้อยทอง ใบเงิน ใบทอง แก่ศาลเจ้าที่ และจุดเทียนบูชา ร้องขอพระแม่ธรณี ผีป่า ผีดอย

2.2 พิธีแป่ห่อคำ พิธีขออนุญาตเจ้าที่เพื่อปลูกข้าว เป็นพิธีที่แต่ละครอบครัวสามารถทำได้ โดยนำเทียน 4 คู่ ข้าวสาร 1 กำมือ ไปบนบานต่อเจ้าที่เพื่อขออนุญาตปลูกข้าว เอาข้าวตอกพอสมควร ไปเซ่นสรวงพระแม่ธรณี จากนั้นจึงปลูกข้าว แต่ในขั้นตอนนี้ ถ้าในหมู่บ้านมีหญิงที่ท้องไม่มีพ่อหรือท้องก่อนทำพิธีแต่งงาน จะต้องทำพิธีขอมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำหมู่บ้านก่อนเพื่อไม่ให้ส่งผลต่อข้าวที่งอกงามขึ้นมาแล้วจะไม่งอกงาม หรือกรณีคนท้องและแท้งในหมู่บ้าน ก่อนปลูกข้าว ก็ต้องทำพิธีแก้เคล็ดก่อน โดยเชื่อว่าคนที่แท้งลูกเปรียบเหมือนคนตาย ต้องทำพิธีเลี้ยงผีบ้าน ด้วยหมู 1 ตัว เพื่อทำพิธีสงเคราะห์ส่งผี และชาวบ้านต้องร่วมทำพิธีอีกครั้งหนึ่ง โดยจะต้องนำหมู 1 ตัว เทียน ข้าวตอก ข้าวสาร มารวมกันทำพิธี ที่บ้าน ปู่จาร์ จากนั้นจึงสามารถลงมือปลูกข้าวได้อย่างมั่นใจว่าจะงอกงาม

2.3 พิธีจำฮาพือคู (เรียกขวัญข้าว) เป็นพิธีของชุมชน จะมีขึ้นช่วงเดือนมิถุนายน – กรกฎาคม ซึ่งเป็นช่วงข้าวแตกใบอ่อน งอกงาม ชาวบ้านจะเอาเงินมารวมกันซื้อหมูไปทำพิธีที่บ้านปู่จาร์ เพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ลดบันดาลให้ข้าวออกรวงดี ไม่มีโรคแมลงรบกวน

2.4 พิธีจะสือจา (กินข้าวใหม่) เป็นพิธีสำคัญของชุมชน โดยจะกระทำช่วงเดือนสิงหาคม – กันยายน เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อทำบุญให้ผลผลิต เป็นช่วงที่ข้าวตั้งท้อง ชาวบ้าน

จะตัดเอารวงข้าวที่ออกใหม่มา 1 มัด ใสนึ่ง ทำพิธีขอพรข้าวใหม่จากนั้นนำผลผลิตอื่น ๆ จากไร่ เช่น ฟักทอง แดงไทย ผักกาด ต้นหอม ผักถูด ชนิดที่ปลูกในไร่ นำมาล้างให้สะอาด นำมากรอง รวมกันไว้ที่ห้องผี 2 วัน เช้าวันที่ 3 นำของเช่นไข่หวีออกจากห้องผี ช่วงเช้ามีคึกก็ฆ่าหมูทำพิธีทำ บุญให้ข้าวและขอให้เทพเจ้าก้อซา ดลบันดาลให้ผลผลิตมากมาย ปู่จาร์เป็นผู้ทำพิธีใหญ่ในวันที่ 3 และจะมีการเดินรำบูชาเทพเจ้าก้อซา ตลอด 3 วัน 3 คืน ที่ทำพิธี

2.5 พิธีทำขวัญข้าว หรือพิธีเอาข้าวเข้าขี้ผึ้ง ปู่จาร์จะเป็นผู้ทำพิธีโดยเอา ข้าวใหม่คั่วเป็นข้าวตอกใส่ตะกร้า 2-3 กำมือ ฆ่าหมูหรือไก่เพื่อบูชาในพิธี หมูหรือไก่จะดู ลักษณะเพื่อทำนายไปด้วยว่าปีนี้มีเหตุร้ายใด ๆ หรือไม่ โดยดูจากกระดูกไก่ หรือตับหมูวันนี้ ชาวบ้านไม่ออกไปทำงานในไร่ ถ้าออกไปถือเป็นการผิดผี พิธีนี้ไม่มีการเดินรำ บูชาเทพก้อซา หลังจากทำขวัญข้าวใหม่แล้วทุกคนครบถ้วนจึงเริ่มกินข้าวใหม่ได้ ข้าวใหม่ที่หุงแล้ว หม้อแรกแต่ละครัวเรือนจะนำไปไหว้พ่อแม่ ปู่จาร์ และผู้อาวุโส และให้กิน ก่อนเพื่อเป็นการคำหัว และเป็นมงคลสำหรับชีวิต

3. พิธีกรรมในการรักษาอาการเจ็บป่วย บทบาทของปู่จาร์ในการรักษา อาการเจ็บป่วย มักจะได้แก่การช่วยประกอบพิธีเรียกขวัญ การทำบุญสะเดาะเคราะห์

4. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน และพิธีศพ ทั้ง 3 พิธีกรรม ล้วนต้องใช้ปู่จาร์เป็นผู้ประกอบพิธีทั้งสิ้น

สำหรับผู้อาวุโสและการตายของคน ในสังคมมุเซอคำ (เงเล) คนแก่เฒ่า ที่ไม่มีบุตรหลานเลี้ยงดู จะมีความเป็นอยู่ที่ลำบากมากเพราะชีวิตประจำวันของมุเซอคำ (เงเล) จะทำมาหากินพอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปวัน ๆ ไม่ค่อยจะสะสมอะไรไว้มากมายนัก ดังนั้นถ้าไม่มีลูก หรือญาติสนิทชิดเชื้อก็สามารถพึ่งตนเองได้ไม่เต็มที่นัก โดยเฉพาะงานศพ การจัดงานศพที่ดีที่สุด สำหรับเหล่า มุเซอคำ (เงเล) คือการเผา ทั้งนี้เพื่อจะให้ผู้ตายไปอยู่ร่วมกับคนตายอื่น ๆ ได้ ถ้าคนตายศพไม่ได้เผาก็ไปอยู่ยังดินแดนคนตายที่เผาไม่ได้ ดังนั้น การเผาศพจึงเป็นการใหญ่ ต้องหาพินและมีหมอมีมาจัดการพิธีศพ ถ้าไม่มีลูกคนอื่นมักจะไม่ทำให้สะดวกเพียงแต่นำไปเผา เท่านั้น (สัมภาษณ์ นายจะกำ 11 สิงหาคม 2547)

โดยปกติเมื่อมีคนตายจะมีการยิงปืนบอกกล่าวให้ชาวบ้านทราบทั่วกัน จากนั้นจะมีการอาบน้ำศพให้สะอาดใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ให้เต็มชุด และห่อหุ้มด้วยผ้าขาวบาง เอาเงิน ใส่ในปากศพเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปเมืองผี หมอมีทำการจัดการให้ศพถือเทียนขี้ผึ้งและ ผ้ายาวไว้ที่หน้าอกและใช้ผ้าห่มห่อมัดตัวศพอีกครั้งหนึ่ง หันไปทางห้องผี (บ่อป่า) หรือทางทิศตะวันตก มุเซอไม่เก็บศพไว้นานอาจนำไปเผาวันนั้น หรือเก็บศพไว้ 1 คืน เพื่อรอญาติพี่น้อง เช้ารุ่งขึ้นจะ ยิงปืนอีกครั้งแล้วนำศพไปเผายังป่าช้า (ชอซิค) การเผาศพต้องเตรียมผีนาไม้ท่อนซ้อนกันเป็น

คอกสี่เหลี่ยม ถ้าเป็นศพผู้ชายคอกจะสูง 9 ชั้น เป็นคอกผู้หญิงคอกจะสูง 10 ชั้น จากนั้นก็จุดไฟเผาศพ

ชีวิตหลังความตายของมุเซอคำ (แอมเล) ไม่ซับซ้อน เมื่อตายไปแล้วก็ขาดกัน อยู่คนละโลกหลังจากพิธีเผาศพแล้วจะทำบุญเลี้ยงผีพ่อแม่ปีละครั้งรวมเวลา 3 ปี ก็ถือว่าจบสิ้น เมื่อเผาศพพ่อแม่แล้วมุเซอจะบอกว่าตายแล้วก็อย่ามารับเราไม่ต้องมาพาเราไปอยู่ด้วยเลย มุเซอคำ (แอมเล) มีความเชื่อว่าขณะมีชีวิตอยู่ขอให้มีความสุข มีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นสุขดีกว่าที่จะหวังความสุขในชีวิตหลังความตาย

บทบาทในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวของปุ๊จาร จะไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ปุ๊จารจะได้สิทธิในการรับส่วนแบ่งที่ดีที่สุดในบ้าน เช่น สรวง นูชา เช่น หมู ปุ๊จารจะได้รับส่วนแบ่ง เป็นขาส่วนหน้ากับหัวใจ เป็นต้น ฉะนั้นการปฏิบัติภารกิจของปุ๊จารจึงถือเป็นการเสียสละให้กับชุมชน ชุมชนจึงตอบแทนด้วยการสละแรงงานให้

บทบาทของผู้อาวุโสในชุมชน

1. บทบาทด้านพิธีกรรม ปุ๊จาร, ผู้ช่วยปุ๊จาร หรือผู้อาวุโสในชุมชน ถือเป็น ผู้ทรงภูมิความรู้ด้านพิธีกรรมตามระบบค่านิยมความเชื่อจารีตประเพณีแบบดั้งเดิม เมื่อเกิดปรากฏการณ์ที่แสดงถึงการทำผิดจารีตประเพณี หัวหน้าหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส และผู้นำทางพิธีกรรม (ปุ๊จาร ผู้ช่วยปุ๊จาร) ของชุมชนต้องประชุมพิจารณาร่วมกัน

2. การไกล่เกลี่ยหรือตัดสินกรณีพิพาท ในฐานะผู้นำหรือผู้อาวุโสในกลุ่มเครือญาติ ผู้อาวุโส ปุ๊จาร ผู้ช่วยปุ๊จาร จึงมีบทบาทสำคัญในการร่วมการพิจารณากรณีพิพาท ทั้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มเครือญาติเดียวกันและต่างกัน การตัดสินใจจะได้รับการยอมรับทั้งจากผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งคู่กรณี

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่าการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่งผลต่อจิตใจเป็นการตอกย้ำความมั่นใจความอุ่นใจ สักคมปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฉะนั้นการประกอบพิธีกรรมจึงเป็นสิ่ง จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชุมชนชาวมุเซอคำ การไม่ได้ร่วมพิธีกรรมหรือไม่ได้ประกอบพิธีกรรมจึงเหมือนเป็นสิ่งที่บั่นทอนขวัญ กำลังใจของครอบครัวหรือบุคคลนั้น ฉะนั้นสมาชิกในชุมชนจึงพยายามมีส่วนร่วมทั้งพิธีกรรมทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือญาติและครอบครัวของตน

2.2.3 ความเชื่อในเรื่องศาสนากับการตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาสภาพทั่ว ๆ ไป ของมุเซอคำ (แอมเล) พบว่าชาวมุเซอบ้านอุมยอม เป็นกลุ่มย่อยของมุเซอ มักเรียกตัวเองว่า “ลาหู่ นะ” (มุเซอคำ) แต่เป็นคนละกลุ่มกับลาหู่ นะ ที่นับถือศาสนาคริสต์ มุเซอคำ (แอมเล) เป็นกลุ่มที่ยังคงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ยึดมั่นในจารีตประเพณีและยังคง

ศรัทธาในศาสนาประจำเผ่าของตนเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น การตั้งบ้านเรือนของกลุ่มนี้ จะเลือกพื้นที่สันเขาเป็นที่ตั้ง และอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อให้สะดวกต่อการนำน้ำมาอุปโภคบริโภค

ทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน

บ้านเรือนของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) จะก่อสร้างเรียงรายไม่เป็นระเบียบนัก โดยตั้งเรียงรายไปตามที่ลาดเชิงคอย หรือสันคอย โดยตั้งวางไปกับพื้นที่ลาดเชิงเขา อยู่รวมกัน เป็นกลุ่มไม่นิยมอยู่ร่วมกันกับเผ่าอื่น บริเวณเหนือสุดของหมู่บ้านเป็นที่ตั้งของลานเต็นท์ราชอง หมู่บ้าน (จะก็คือ) ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านมูเซอดำ (เผ่าเล)

ลักษณะของครอบครัว

ลักษณะของครอบครัวของชาวบ้านมูเซอส่วนมากเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งประกอบไปด้วยพ่อแม่ลูก จำนวน 84 ครอบครัว มีครอบครัวขยาย ซึ่งประกอบด้วยพ่อแม่ ลูก ปู่ ย่า หรือ ตา ยาย ลูกเขย ลูกสะใภ้ หลาน หลาน อาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันจำนวน 9 ครอบครัว

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

ตั้งเรียงรายตามที่ราบเชิงเขา อยู่อย่างไม่เป็นระเบียบ มีทางเดินภายใน หมู่บ้าน นอกจากตัวบ้านแล้วยังมีส้วมแยกจากตัวบ้าน หลังบ้านแบ่งเป็นคอกสัตว์ ได้แก่ คอกหมู และเล้าไก่ มียุ้งฉาง สำหรับเก็บข้าวและพืชไร่ชนิดต่าง ๆ อยู่ใกล้ ๆ กับตัวบ้าน บริเวณบ้านและ หมู่บ้านค่อนข้างสะอาด

สำหรับบ้านนั้นแบ่งตามลักษณะของการสร้างบ้านได้ 3 แบบ ดังนี้

1) บ้านแบบถาวร เป็นบ้านที่สร้างด้วยไม้แปรรูปเป็นบ้านชั้นเดียวได้ถุนสูง มุงหลังคา ด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี ตัวบ้านเป็นห้องโถง มีชานบ้านอยู่หน้าบ้าน ด้านหนึ่งของ ชานบ้านเป็นบันไดขึ้นต่อจากชานบ้านด้านข้างกับตัวบ้านเป็นห้องครัว โดยมากห้องครัวจะสร้าง ด้วยไม้ไผ่มุงหลังคาด้วยหญ้าคา หรือสังกะสี ห้องครัวนี้ใช้เป็นที่ประกอบอาหารและเก็บเมล็ด พันธุ์พืชสำหรับเพาะปลูกในปีต่อไป อีกทั้งยังเป็นที่พักนอนของหนุ่ม - สาว ลูกเจ้าของบ้าน บ้านแบบนี้ มีจำนวน 31 หลังคาเรือน

2) บ้านแบบกึ่งถาวร เป็นบ้านที่มีโครงสร้างแบบไม้แปรรูป หลังคามุงด้วย กระเบื้องหรือสังกะสี รูปแบบบ้านเหมือนกับบ้านแบบถาวร แต่พื้นและฝาบ้านเป็นไม้ไผ่ ซึ่งหาก เจ้าของบ้านมีทุนทรัพย์ก็จะมีการเปลี่ยนเป็นบ้านแบบถาวรต่อไป บ้านแบบนี้มีจำนวน 18 หลัง

3) บ้านแบบชั่วคราว เป็นบ้านแบบดั้งเดิมของมูเซอดำ (เผ่าเล) เพราะวัสดุ ที่ใช้หาได้ในท้องถิ่น ลักษณะเป็นบ้านได้ถุนสูง เสาบ้านใช้ไม้เนื้อแข็ง แต่ฝาบ้านและพื้นบ้านใช้ ไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคา รูปแบบบ้านก็ไม่แตกต่างจากบ้านแบบถาวรหรือกึ่งถาวร แต่อย่างไร การสร้างบ้านแบบนี้ผู้เป็นเจ้าของบ้านจะต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์จนครบที่จำเป็นต้องใช้แล้วหรือ

ให้ญาติ เพื่อนบ้านมา ช่วยกันสร้างให้เสร็จภายใน 1 วัน เพราะตามประเพณีของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) นั้น การสร้างบ้านจะต้องทำให้แล้วเสร็จ ภายใน 1 วัน ถึงจะเป็นสิ่งที่ดีและอยู่ดีมีสุขตลอดไป บ้านแบบนี้ มีจำนวน 26 หลัง

การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้กำหนดสถานที่ก่อสร้างภายใต้การเห็นชอบจาก ภรรยา การก่อสร้างบ้านต้องสร้างให้เสร็จเรียบร้อยภายใน 1 วัน ตามความเชื่อของชาวมูเซอ ก่อนหน้านั้นสมาชิกในครัวเรือนต้องช่วยกันเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้พร้อม เช่น เสาบ้าน ไม้ปูพื้น ฝาบ้าน หญ้าคา เพื่อใช้มุงหลังคาบ้าน ต่อมาจึงหาวันเพื่อสร้างบ้าน แต่ละคนจะกำหนดวัน ไม่เหมือนกัน ยกเว้นวันศิวและวันที่มีคนตายในหมู่บ้านจะไม่สร้างบ้าน ทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน จะส่งแรงงาน 1 คน มาช่วยในการสร้างบ้านจนแล้วเสร็จ นับตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ ขุดหลุม ปักเสา เลื่อยไม้ โดยเจ้าของบ้านเป็นผู้ทำอาหารมาเลี้ยงชาวบ้านที่มาช่วยก่อสร้าง เมื่อสร้างเสร็จ เรียบร้อยแล้ว หมอผีหรือปุ๊จารจะทำหน้าที่สวดคาถาไล่ผีหรือสิ่งไม่ดีตามความเชื่อให้ออกจากบ้าน ที่สร้างเสร็จ ก่อนที่จะให้เจ้าของบ้านขนสัมภาระต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในบ้านกลางคืนมีพิธีเดินรำวงสรวง เทพเจ้าก้อซา เพื่อความเป็นสิริมงคลโดยจะมีเดินรำภายในบ้าน (สัมภาษณ์ นายจะค่า 13 สิงหาคม 2547)

การคัดเลือกอุปกรณ์ในการก่อสร้างบ้าน ต้องพิถีพิถันตามความเชื่อ ว่า ทุกสิ่งมีเจ้าของ เช่น ดิน ไม้ที่จะนำมาสร้างบ้านต้องเป็นดิน ไม้ที่ตรงไม่คดงอ ไม่มีรู ไม่มีสัตว์อื่นมา ทำรังอาศัยอยู่ ไม่มีเถาวัลย์พันไว้ และเมื่อนำมาเป็นเสาบ้านจะนำส่วนปลายฝังดินไม่ได้

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ต้องสร้างบ้านหลังใหม่แทนบ้าน หลังเก่า โดยไม่จำเป็น เช่น วัชขึ้นบ้าน ฐเข้าบ้าน ไก่ขึ้นไปไขบนหลังคาบ้านและสัตว์ป่ามีชีวิต หรือ แม้แต่นกบินเข้าไปในบ้าน เป็นดิน ด้วยความเชื่อ ว่า บ้านนั้นมีเจ้าของอยู่แล้วและได้มาทวงคืนจึงจำเป็นต้องรื้อบ้านหลังเก่าและปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ แต่ปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง ถ้ามีเหตุการณ์ ดังที่ได้กล่าวไป ก็จะเชิญหมอผีมาทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ฆ่าหมูเลี้ยงชาวบ้านและเดินรำเพื่อเป็นสิริมงคล (สัมภาษณ์ นายจะแล 2 กันยายน 2547)

3. จารีต ประเพณี เกี่ยวกับการศึกษา

แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาของชาวเขาเผ่ามูเซอ (เผ่าเล) หมู่บ้านอุมยอม จะเป็นการ ให้การศึกษาในรูปแบบกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) โดยการอบรมและให้ความรู้ จากบุคคลภายในครอบครัว ได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และการอบรมแนะนำเด็กเตือนจากบุคคล

ภายนอก ได้แก่ เพื่อนบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือนำทางศาสนา การอบรมให้ความรู้จากบุคคลภายในครอบครัว มักจะเป็นการอบรมให้มีความรู้เรื่องการดำรงชีวิต โดยเน้นหนักเรื่องการทำมาหากินและใช้วิธีการปฏิบัติตามมากกว่าสั่งสอนหรืออธิบาย เด็กหญิงจะเรียนรู้วิธีการหุงข้าว เย็บผ้า และหาของป่า ส่วนเด็กผู้ชายก็จะตามพ่อไปไร่ เรียนรู้การเลือกพื้นที่ การตัดไม้ ถางไร่ และหาของป่า ส่วนการอบรมจากบุคคลภายนอก มักจะเป็นการแนะนำตักเตือนจากผู้นำทางศาสนาและผู้เฒ่าผู้แก่ กรณีที่มีการประพฤติปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม ซึ่งสังคมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) หมายถึง คนที่เกียจคร้าน ไม่ซื่อสัตย์ ลักขโมย ทำตัวก่อความเดือดร้อนให้กับชุมชน และผู้อื่น โดยความรู้เกี่ยวกับแนวประพฤติและแนวปฏิบัติที่เหมาะสม ไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นที่รู้และถือปฏิบัติ ร่วมกันในหมู่บ้าน หากผู้ใดฝ่าฝืนและปฏิบัติไม่ถูกต้องไม่เหมาะสมตามความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี ของหมู่บ้าน ก็จะถูกลงโทษ ตามระเบียบที่ตั้งไว้

สำหรับการศึกษาในระบบ โรงเรียนนั้น หมู่บ้านอุมยอมี เริ่มมีการจัดการศึกษาครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. 2506 โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก (เดิมคือนิคมสร้างตนเอง สงเคราะห์ชาวเขาคอยมูเซอ) ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ไปจัดตั้งหน่วยขึ้นมีเจ้าหน้าที่ 4 คน คือ หัวหน้าหน่วย (นักสังคมสงเคราะห์) เจ้าหน้าที่งานเกษตร เจ้าหน้าที่อนามัย และครูช่วยสอนชาวเขา ซึ่งมีหน้าที่ในการให้การพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาในด้านการเกษตร อนามัย สอนหนังสือ กฎหมายและการปรับตัวให้เข้ากับชีวิตความเป็นพลเมืองไทยที่ดี โดยได้จัดตั้งโรงเรียนชั่วคราวเพื่อจัดสอนภาษาไทยแก่ชาวเขาบ้านอุมยอ (สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขаб้านอุมยอ 16 มีนาคม 2548)

นายसानแก้ว (สัมภาษณ์ 6 มิถุนายน 2547) ผู้ช่วยปุ๋จาร์ เล่าถึง การจัดการศึกษาของบ้านอุมยอว่า เมื่อมีการย้ายโรงเรียนของประถมศึกษาจากบ้านแม่หัวขุ่นในอดีตเมื่อปี 2516 ซึ่งขณะนั้นมีปัญหาในเรื่องผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ มาตั้งที่บริเวณคอยมูเซอติดกับที่ตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ชาวบ้านก็เริ่มทยอยส่งลูกหลานไปเรียนที่โรงเรียนคอยมูเซอของประถมศึกษา โรงเรียนชั่วคราวของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ก็เปลี่ยนไปเป็นศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ส่วนเด็กบางคนเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ก็ส่งไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ บางส่วนเจ้าหน้าที่ก็ส่งไปอยู่ที่วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ โดยบวชเป็นสามเณร ศึกษาเล่าเรียน กลุ่มนี้มีประมาณ 5 คน และเมื่อประมาณปี 2541 การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดตากก็มาเปิดสอนหนังสือในเวลากลางคืน ตอนเปิดใหม่ ๆ มีคนเรียนกันมาก ประมาณ 30 – 40 คน เมื่อสอนไปได้สัก 20 วันก็เหลือ 10 กว่าคน

นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานต่าง ๆ ได้จัดการอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้าน เช่น เจ้าหน้าที่ของสาธารณสุขจากสถานีอนามัยคอยมูเซอ ให้ความรู้เรื่อง การวางแผนครอบครัว การใช้ส้วม

แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 โครงการใจกล้า (JICA) จากประเทศญี่ปุ่นได้จัดส่งอาสาสมัครญี่ปุ่นจำนวน 5 คน ได้เข้ามาเป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเกษตร สาธารณสุข และการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยจัดอบรมให้ความรู้ในเรื่องการบริการนักท่องเที่ยวและการจัดบ้านพักให้แก่นักท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (Home Stay)

จะเห็นได้ว่า การศึกษาของชาวมูเซอคำ (เมเล) บ้านอุมยอม ในสมัยก่อนระบบการเรียนรู้ของชุมชนก็เป็นการถ่ายทอดความรู้ตามจารีตประเพณี จากปู่ ย่า ตา ยาย สู่พ่อแม่ลูกหลาน เป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติเหมือนสังคมชนบททั่วไป ส่วนการเรียนรู้ทางด้านพิธีกรรมหรือการสืบทอดตำแหน่งทางสังคมใด ๆ จะเป็นการถ่ายทอดให้กับทายาทผู้ใกล้ชิด เช่น พี่ น้อง ลูก เพื่อดำรงความสำคัญ นั้นๆ ให้อยู่กับตระกูลของตนเอง ซึ่งในปัจจุบันก็ยังเป็นเช่นนั้น เมื่อมีโรงเรียนประถมศึกษามาตั้งในชุมชนในระยะแรกๆ ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสนใจมากนัก จนถึงขนาดต้องขู่บังคับว่าถ้าไม่ให้เด็กไปโรงเรียนจะเป็นการผิดกฎหมายจะได้รับโทษ มาจนถึงปัจจุบันการบริการทางการศึกษาของรัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมทั้งการให้บริการฟรีในหลายๆ เรื่อง เช่น สมุด ดินสอ หนังสือ ตลอดจนเครื่องแบบนักเรียน อาหารกลางวัน จะเป็นแรงจูงใจให้พ่อแม่ส่งลูกในวัยเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนมากขึ้น อย่างไรก็ตามจำนวนผู้ที่ได้รับการศึกษายังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ดังข้อมูลในตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1 ระดับการศึกษาของชาวมูเซอคำ (เมเล) บ้านอุมยอม ในปี พ.ศ. 2547

ระดับการศึกษา	เพศ		รวม	คิดเป็นร้อยละ
	ชาย	หญิง		
ไม่ได้เรียนหนังสือ	124	93	217	71.38
ป.1-ป.6	24	23	47	15.46
ม.1-ม.6	9	30	39	12.83
สูงกว่า ม. 6	-	1	1	.33
รวม	157	147	304	100.00

(ที่มา : ข้อมูลบนพื้นที่สูง ฝ่ายแผนงาน โครงการ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก, 2547)

ความเปลี่ยนแปลงที่ตามมาก็คือ มีผู้รู้ภาษาไทย อ่านออกเขียนได้ในหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้การติดต่อสื่อสาร กับทางราชการมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น โครงการต่างๆ ของทางราชการ ที่นำมาสู่หมู่บ้านได้รับการยอมรับมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นไปอย่างช้าๆ ตามลักษณะของเผ่าพันธุ์

ปัจจุบันมีเด็กในหมู่บ้านกำลังศึกษาในโรงเรียนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และสูงกว่ามัธยมศึกษา รวม 87 คน มีผู้สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ในช่วงอายุ 14 – 50 ปี จำนวน 148 คน มีผู้อ่านออกเขียนได้ จำนวน 46 คน ส่วนช่องทางการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของชุมชนสามารถรับทราบข่าวสารทางราชการผ่านทางผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีหอกระจายข่าวในชุมชน ผ่านทางโรงเรียนศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา สถานีอนามัย อบต.วิฑูและโทรทัศน์ ส่วนหนังสือพิมพ์ยังไม่มีแต่เป็นที่น่าเสียดายว่าข้อมูลข่าวสารที่ได้รับผ่านสื่อวิทยุและโทรทัศน์มักเป็นข่าวด้านการบันเทิงมากกว่าข่าวสารด้านองค์ความรู้ที่จะนำไปเป็นประโยชน์แก่ชุมชน แต่ชุมชนก็มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การเปิดรับข่าวสารจากภายนอกมากขึ้น โดยผ่านสื่อต่าง ๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ได้รับการศึกษา วัยรุ่น และเด็กนักเรียน

ผลการศึกษาพบว่าปัจจุบันชาวเขามูเซอคำ (เผละ) ให้ความสำคัญต่อการศึกษา โดยเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม มูเซอคำ (เผละ) จึงให้ความสำคัญแก่การศึกษาของลูกหลานมากกว่าแต่ก่อนอีกทั้งยังมองเห็นว่าคนที่มีบทบาทในสังคม คือ ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นได้ต้องจบการศึกษาอย่างน้อยชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 การสมัครเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำหนด ผู้ใหญ่บ้านต้องมีความรู้่านออกเขียนได้ เป็นผู้ได้รับการศึกษาสูง มูเซอคำ(เผละ) จึงปรารถนาที่จะให้ลูกหลานได้รับการศึกษามากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การมีลูกน้อยทำให้สามารถส่งเสริมให้ลูกได้รับการศึกษาอย่างดีได้มากกว่ามีลูกหลายคน มูเซอคำ (เผละ) รุ่นใหม่จึงนิยมมีบุตรน้อย แต่เลี้ยงให้มีคุณภาพเพราะลูกที่เคยเป็นแรงงานในครอบครัวกลับกลายเป็นภาระในการเลี้ยงดู

4. จารีต ประเพณี เกี่ยวกับการทำมาหากิน

4.1 การประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ชาวบ้านอุมยอมเกือบทุกครอบครัวประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ได้แก่ การเกษตรกรรม ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ พืชที่ปลูกได้แก่ ข้าวไร่ข้าวโพด พริก กาแฟ เป็นต้น สัตว์เลี้ยงได้แก่ หมู ไก่ ม้า และวัว ผลผลิตทุกอย่างยกเว้นกาแฟ ผลิตเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมและบริโภคในครัวเรือน หากผลิตได้เป็นจำนวนมากก็จะนำไปขายเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง ชาวมูเซอคำ (เผละ) บ้านอุมยอมยังประกอบอาชีพรอง ได้แก่ การหาของป่า ของป่าที่หาได้แก่ น้ำผึ้งป่า สมุนไพร หน่อไม้ สัตว์ป่า และกล้วยไม้ป่า เป็นต้น รายได้ของชาวมูเซอคำ (เผละ) บ้านอุมยอมมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 13,500 บาทต่อครอบครัวต่อปี ซึ่งยังนับว่ามีฐานะค่อนข้างยากจน เมื่อเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนของประเทศ คือ 20,000 บาทต่อคนต่อปี

ลักษณะการใช้พื้นที่ สภาพพื้นที่บริเวณบ้านอุมยอมนรอบ ๆ หมู่บ้านเป็นภูเขาและป่าไม้ พื้นที่ทำกินเป็นพื้นที่เกษตรกรรมสำหรับทำไร่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ในรัศมี 3 – 5 กิโลเมตร ชาวบ้านมีพื้นที่ทำกินโดยเฉลี่ยหลังคาเรือนละประมาณ 5-7 ไร่ การเพาะปลูกพืชไร่จะดำเนินการตามฤดูกาลอาจมีการหมุนเวียนบ้างเป็นบางครั้ง ยกเว้นพื้นที่เป็นป่ากาแฟที่มีเจ้าของอย่างชัดเจน ซึ่งเกิดจากการส่งเสริมพืชทดแทนฝิ่น โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก กรมประชาสงเคราะห์ เมื่อเกือบ 40 ปีที่ผ่านมา โดยลักษณะการถือครองที่ดินจะเป็นการถือครองโดยพหุติณยชาวมูเซอคำ (เมเล) บ้านอุมยอมนจะรับรู้ร่วมกันในหมู่บ้านว่าผืนดินไหนเป็นของใคร โดยการเข้าทำประโยชน์ ไม่มีการถือครองเองและครอบครองโดยถูกต้องตามกฎหมายใด ๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่กรมประชาสงเคราะห์ได้รับอนุญาตตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2502 ให้ใช้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ซึ่ง ได้ถูกกันเขตจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติได้กำหนดพื้นที่ไว้ประมาณ 62,500 ไร่ ในท้องที่อำเภอแม่สอด และอำเภอเมือง จังหวัดตาก (เอกสารการประชุมกรมการชาวเขา พ.ศ. 2502 – 2521 กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย มปด.)

การถือครองที่ทำกิน

ไม่มีที่ดินทำกิน	5	ราย
มีที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่	16	ราย
มีที่ดิน 5 - 9 ไร่	31	ราย
มีที่ดิน 10 - 20 ไร่	19	ราย
มีที่ดินมากกว่า 20 ไร่	7	ราย
รวม	78	ราย

โดยเฉลี่ยการถือครองที่ดิน 5 - 9 ไร่

ผู้อาวุโสของหมู่บ้านอุมยอมนและผู้ช่วยปุจาร์ ได้บอกเล่าถึงการทำมาหากินและการใช้ที่ดินทำการเกษตรของชาวมูเซอคำบ้านอุมยอมนว่า เมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่ผ่านมามีเขายังเป็นหมู่บ้านอยู่นั้น มูเซอจะมีพื้นที่ทำการเกษตรและครอบครองพื้นที่ทำการเกษตร ครอบคร้วละ 25 - 40 ไร่ โดยประมาณ โดยจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 แปลง คือแปลงที่ 1 ประมาณ 8 - 15 ไร่ จะทำการเพาะปลูกทำไร่ข้าว ข้าวโพด ปลูกฝิ่นและที่เหลือแปลงที่ 2 และแปลงที่ 3 จะเก็บไว้รอความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินฟื้นตัวแล้วหมุนเวียนกลับมาทำการเพาะปลูกอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการดำเนินการหมุนเวียนที่ดินเพาะปลูกนี้ เป็นการปฏิบัติตามจารีตประเพณีของชาวมูเซอคำที่ผู้เฒ่าผู้แก่ ได้สั่งสอนและถือปฏิบัติกันมานานแล้ว (สัมภาษณ์ นายจะล่อ 12 มีนาคม 2547)

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติลานสาง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปทำการเพาะปลูกในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง ทำให้พื้นที่ทำกินของชุมชนลดลงไปมากกว่าครึ่งหนึ่งของที่เคยทำการเพาะปลูก จากเดิมที่เคยมีอยู่ประมาณครอบครัวละ 15 - 20 ไร่ และในปัจจุบันมีคนเกิดเพิ่มมากขึ้น บิดามารดา ได้แบ่งที่ดินที่มีอยู่ให้บุตรหลาน เมื่อแยกครอบครัวไปตั้งครอบครัวใหม่ จึงมีที่ดินถือครองครอบครัวละ ประมาณ 5 - 7 ไร่ เท่านั้น นายจะคือ บอกว่า การมีที่ดินทำกินน้อยลงอีกทั้งที่ดินที่มีอยู่ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดก็ได้ผลผลิตน้อยลงกว่าเมื่อหลายปีก่อน ทำให้ชาวมุเซอต้องหารายได้จากการค้าขาย หาของป่าและรับจ้างอีกทางหนึ่ง เพื่อให้มีรายได้ มาใช้จ่ายในครอบครัวให้เพียงพอต่อความต้องการ (สัมภาษณ์นายจะคือ 12 มีนาคม 2547)

ผลจากการศึกษาถึงวิธีการผลิตและการทำการเกษตรของหมู่บ้านอุมยอ พบว่า ทุกครัวเรือนจะมีการปฏิบัติที่ไม่แตกต่างกัน ตั้งแต่ชนิดของพืชพันธุ์ การเลือกพื้นที่ การเตรียมพื้นที่ เพาะปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิต ลักษณะของการใช้แรงงานในครอบครัวและเครื่องมือในการทำ การเกษตร ผลจากการศึกษาถึงกระบวนการต่างๆของชุมชนอุมยอของผู้ศึกษา พบว่ามีขั้นตอน และวิธีการ ดังนี้คือพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่ชาวมุเซอดำ (เผ่าเล) เพาะปลูกตามระบบเกษตรแบบจารีต ประเพณีได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด พริกต่าง ๆ แตงกวาลูกใหญ่ มะเขือ พักเขียว พักทอง น้ำเต้า ผักกาดเขียว กัลย มะละกอ งาดำ - งาขาว ยาสูบ อ้อย ผักชี บวบงู ลูกเดือย ถั่วพันธุ์มุเซอ หอม จึง ผ้าย ดอกทานตะวัน และดาวเรือง แต่ยังมีพืชอีกหลายชนิดที่ชาวมุเซอเลมารับเอาไปปลูกภายใต้การ ส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน องค์การระหว่างประเทศตามความช่วยเหลือในระยะที่ ผ่านมา เช่น ชา กาแฟ ลิ้นจี่ ลำไย ส้ม โอ ถั่วแดงหลวง ถั่วเหลือง แครอท ท้อพันธุ์พลับ อาโวคาโด ส้มเขียวหวาน และเสาวรส

พืชที่ชาวมุเซอดำ (เผ่าเล) ปลูกแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ พืชไร่ และพืชยืนต้น โดยใช้เป็นพืชอาหาร และพืชเศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่า

1) พืชอาหาร ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด และพืชผักสวนครัว อาจกล่าวได้ว่าพืชที่ชาวมุเซอดำ (เผ่าเล) มีความคุ้นเคยมากที่สุดและมีความสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของพวกเขาคือ พืชอาหาร ซึ่งนอกจากจะมีความเกี่ยวข้องกับคนแล้ว และยังมีความเกี่ยวข้องกับสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้ใช้ ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อดั้งเดิมแล้ว และยังใช้เพื่อบริโภคภายในครอบครัวด้วย ได้แก่ หมู และไก่ พืชอาหารหลักของชาวมุเซอดำ (เผ่าเล) ได้แก่ ข้าว ซึ่งใช้บริโภค ข้าวที่ชาวมุเซอดำ (เผ่าเล) ใช้ในการบริโภคประจำวันเป็นข้าวไร่ชนิดข้าวเจ้า ส่วนข้าวเหนียวจะใช้บริโภคในลักษณะ เป็นขนม ตลอดจนใช้เป็นอาหารสัตว์ ในการเลี้ยงหมูและไก่อีกด้วย ส่วนพืชอาหารรองของ ชาวมุเซอดำ (เผ่าเล) ที่ปลูกและใช้ในการประกอบอาหารเพื่อการบริโภคโดยตรงได้แก่ พืชผัก

สวนครัวชนิดต่าง ๆ สำหรับพืชผักสวนครัวที่มีผลผลิตมาก ๆ เหลือเพื่อก็สามารถใช้เป็นอาหารของสัตว์เลี้ยงได้เช่นกัน

2) พืชเศรษฐกิจ ในอดีตพืชเศรษฐกิจที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ทำการปลูกและถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจดั้งเดิมจริง ๆ ได้แก่ พริก และฝิ่น เพราะว่าพืชทั้งสองชนิดมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนตามความพอใจของผู้แลกเปลี่ยน โดยทั่วไปราคาจะต่ำกว่าราคามาตรฐานทั่ว ๆ ไป ฝิ่นและพริกเป็นพืชที่ปลูกโดยมีความมุ่งหมายที่จะจำหน่ายทำรายได้ให้แก่ครัวเรือนเพื่อนำไปใช้จ่ายซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นใ้การดำรงชีวิต เช่น เกลือ เส้นด้าย ลูกป่น หรืออาวุธปืนที่ใช้สำหรับล่าสัตว์เพื่อนำมาเป็นอาหารภายในครัวเรือน ปัจจุบันชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เลิกปลูกฝิ่นแล้วเพราะผิดกฎหมายตามนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่น

ข้าว ข้าวโพด และพืชผักสวนครัว ที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ผลิตได้มากเกินความต้องการของครัวเรือนก็จะนำไปจำหน่ายทำรายได้ให้แก่ครัวเรือนอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าพืชเหล่านี้เป็นพืชเศรษฐกิจหรือพืชที่ปลูกและมีผลพลอยได้นอกเหนือจากการใช้บริโภคแล้วไปจำหน่ายเป็นตัวเงิน

นับตั้งแต่ได้เริ่มมีการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ภายใต้โครงการส่งเสริมอาชีพของหน่วยงานต่างๆ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในปัจจุบัน) กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชน โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา โครงการภายใต้ความช่วยเหลือของสหประชาชาติฯ พืชหลายชนิดได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ซึ่งได้แก่ กาแฟ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วแดงหลวง ลิ้นจี่ และไม้ผลเมืองหนาวอีกหลายชนิด เช่น มังฝรั่ง แครอท หอมหัวใหญ่ ดอกไม้ชนิดต่างๆ มีพืชอีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) คือ น้ำเต้า ซึ่งใช้ในการทำกระบวยตักน้ำ และใช้เป็นภาชนะบรรจุน้ำกินน้ำใช้แล้ว น้ำเต้ายังถูกนำไปใช้ ทำเป็นส่วนประกอบของเครื่องดนตรีของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ที่เรียกว่า “แคน” แคนนี้จะใช้เป่าในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล)

งานอีกประเภทหนึ่งที่ทำรายได้ให้กับชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) นอกจากการเพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ แล้ว ได้แก่ การหาของป่าและการล่าสัตว์ การหาของป่าเป็นงานที่ทำได้ทั้งหญิงและชาย รวมทั้งเด็กที่อยู่ในวัยทำงาน ก็สามารถออกไปหาของป่าร่วมกับหัวหน้าครอบครัวก็ได้ การเข้าไปในป่าที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านแต่ละครั้ง ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จะเหน็บมีดติดตัวเพื่อใช้งานและเป็นอาวุธประจำตัว รวมทั้งกระบุงเพื่อไว้ใส่สิ่งของที่หาได้จากป่า การหาของป่าเพื่อมาจำหน่ายจะกระทำตลอดทั้งปี แต่จะหาได้มากน้อยขึ้นอยู่กับฤดูกาลหรือความต้องการของตลาด

สินค้าต่าง ๆ ที่หาได้จากป่าเพื่อนำมาจำหน่ายเป็นรายได้แก่ครอบครัวมุเซอคำ (เผ่าเล) ได้แก่ น้ำผึ้ง ป่า หวาย ลูกตำหรือลูกชิด ดอกไม้กวาด เปลือกไม้ สมุนไพร รวมทั้งกล้วยไม้ป่า เป็นต้น

ลักษณะเด่นของชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) ก็คือ การเป็นนายพรานที่มีความชำนาญมาก โดยที่มุเซอเรียกตนเองว่า ลานู หรือ ละนู ซึ่งแปลว่า “ผู้ล่า กินทั้งเสือและสิงห์โต” แต่คนไทยพื้นราบหรือแถบล้านนา เรียก ชนกลุ่มนี้ว่า มุเซอ ซึ่งแปลว่า “นายพราน” เมื่อมีเวลาว่างจากการเพาะปลูก เก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะพากันออกไปล่าสัตว์ร่วมกันเป็นหมู่ครั้งละ 10 – 20 คน ด้วยวิธีไล่เหล่า (การไล่ล้อมและซุ่มยิง) บางคนก็ออกไปล่าสัตว์ในเวลาากลางคืนหรือตอนเช้ามืด หรือ ใช้วิธีการดักสัตว์ด้วยกับดัก งานล่าสัตว์เป็นงานของผู้ชาย ผู้ที่ล่าสัตว์ได้มากและบ่อย ๆ ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) ถือว่าเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงและให้ความสำคัญยกย่องเป็นบุคคลสำคัญในหมู่บ้าน อาวุธที่ใช้ในการล่าสัตว์ ได้แก่ แร้วดักสัตว์ ยางไม้ หน้ำไม้ และอาวุธปืน สัตว์ที่ล่ามาได้เป็นประจำ ได้แก่ นก ไก่ป่า กระรอก เก้ง หมูป่า อ้น และเม่น เป็นต้น เนื้อสัตว์ที่ล่ามาได้จะนำมาแบ่งปันกันในหมู่บ้าน ถ้าที่เหลืออาจขายเป็นรายได้บ้าง ส่วนหนังสัตว์ เขาสัตว์ หรือสัตว์ที่มีชีวิตก็จะนำไปขายให้ชาวพื้นราบต่อไป

การเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร

การเตรียมพื้นที่ทำการเพาะปลูกของมุเซอมีความสำคัญมากในอดีตที่ผ่านมา ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะมีการเตรียมพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูกตามระบบการเกษตรแบบจารีตประเพณี โดยการตัดฟัน โค่นต้นไม้ในป่าปฐมภูมิ หรือ ป่าทุติยภูมิ ในพื้นที่ที่ได้คัดเลือกไว้เพื่อการปลูกพืชหลักแต่ละชนิดอัน ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด พริก และฝิ่น การตัดต้นไม้ใหญ่เป็นหน้าที่ของผู้ชาย ต้นไม้เล็ก ๆ เถาวัลย์ ต้นหญ้า เป็นหน้าที่ของผู้หญิง และเด็กหนุ่มสาว มีคำกล่าวของชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) ที่ว่า “ผู้หญิงที่คลอดบุตร โดยปลอดภัยเป็นผู้โชคดี เหมือนกับผู้ชายที่ผ่านฤดูการถางป่าฟันไร่ได้อย่างปลอดภัย” ในอดีตการเตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกเป็นงานที่ถือว่ายากลำบากมาก การตัดฟันจะเริ่มจากตีนคอย ตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ เป็นเวลา 1 – 2 เดือน มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับชนิดของต้นไม้และขนาดของลำต้นที่จะเผา เมื่อต้นไม้ที่โค่นล้มไว้แห้งพอเหมาะก็จะทำการเผา (สัมภาษณ์ นายจะแล 12 มีนาคม 2547)

การเผาไร่ของชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะเริ่มต้นประมาณต้นเดือนมีนาคม จนถึงต้นเดือนเมษายน การจุดไฟจะจุดไฟก่อนเที่ยงในเวลาที่มืดจืด ซึ่งการเผาไร่ของชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะมีการนัดหมายกับผู้ทำไร่บริเวณเดียวกันทำการเผาไร่พร้อมกัน ถ้าต้นไม้ที่ถูกเผาไหม้ไม่หมดก็จะทำการเผาซ้ำอีกครั้งจนหมด โดยทั่ว ๆ ไปแล้วพื้นที่เพาะปลูก ถ้าก่อนปลูกมีวัชพืชก็จะทำการกำจัดวัชพืชก่อนการเพาะปลูก สำหรับพื้นที่เดิมที่มีการเพาะปลูกติดต่อกันเกินกว่า 1 ปีขึ้นไป การเตรียมพื้นที่จะทำการตัดฟันต้นหญ้าซึ่งเป็นวัชพืช หรือใช้การขุดต้นวัชพืชตากแดด

ให้แห้งแล้วทำการเผา ในปัจจุบันมีการเตรียมพื้นที่โดยใช้เครื่องทุ่นแรง หรือจอบขุดเตรียมพื้นที่ เพราะมีข้อจำกัดในการเปิดป่าใหม่ซึ่งทางราชการเข้มงวดมากเพราะถือว่าเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่า และเป็นการทำลายทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้น มูเซอคำ (เผเล) จึงมีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ทำมาากิน สิ้นเดิมของตนเอง โดยปกติการ โคนต้นไม้การเผาไร่ การขุดดิน เพื่อทำการเพาะปลูกพืชของมูเซอคำ (เผเล) นั้นจะมีการทำพิธีขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือให้อนุญาตและคอยดูแลพืชที่ปลูกให้ได้ ผลผลิตดีทุกครั้งที่ตั้งฤดูกาลเพาะปลูกตามความเชื่อถือดั้งเดิม

การศึกษาในครั้งนี้จะทำการศึกษาเฉพาะการปลูกข้าวไร่ของชาวมูเซอคำ (เผเล) อย่างเดียว เพราะข้าวเป็นพืชอาหารหลักและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวมูเซอคำ (เผเล) คือ เมื่อทำการเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นแล้วจะมีการประกอบพิธีกรรมกินข้าวใหม่ เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวมูเซอคำ (เผเล) คือ เทพเจ้าก้อซา ที่นำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ครอบครัวและชุมชน ซึ่งเป็น ประเพณีที่ชาวมูเซอคำ (เผเล) ถือว่ามีความสำคัญมากอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยได้ศึกษาการปลูกข้าวไร่จากครอบครัวของนายसानแก้ว อายุ 65 ปี ซึ่งเป็น ผู้ทำหน้าที่ช่วยปุ๋ยหรือผู้ช่วยผู้นำทางพิธีกรรม มีความรู้และประสบการณ์ในการประกอบพิธี ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกเป็นอย่างดี ข้าวไร่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีการดำรงชีวิตของ ชาวมูเซอคำ (เผเล) มากที่สุด ทุกครอบครัวต้องมีการเพาะปลูกข้าวไร่เพื่อประกอบพิธีกรรมความเชื่อ ทางวัฒนธรรม ประเพณี คือ พิธีกรรมเมื่อมีการเตรียมพื้นที่ พิธีกรรมเมื่อปลูกข้าว พิธีกรรมขณะดูแล รักษา และพิธีกรรมเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวมูเซอคำ (เผเล) ทุกคนในหมู่บ้าน ต้องเข้าร่วมพิธีคือ พิธีกรรมกินข้าวใหม่ ถือเป็นการขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวมูเซอคำ (เผเล) ทุกคนที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชต่าง ๆ ที่ทำการเพาะปลูกและนำมาซึ่งความสุขของ ครอบครัวและชุมชนชาวมูเซอคำ (เผเล) การบูชาเทพเจ้า “ก้อซา” เป็นการบวงสรวงและ เต้นรำ (จะคี) ที่ลานเต้นรำ (จะคีก้อ) บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้าน ชาวมูเซอคำ (เผเล) จะต้อนรับ แขกผู้มาเยือนด้วยความยินดีและเต็มใจในงานประเพณีกินข้าวใหม่ของหมู่บ้าน

ข้าวไร่เป็นพืชชนิดที่สองที่ชาวมูเซอคำ (เผเล) ปลูกในฤดูกาลเพาะปลูกภายหลัง จากที่ได้ปลูกข้าวโพดไปแล้ว ระยะเวลาที่เริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน – มิถุนายน โดยข้าวเบา (ข้าวดอ) จะปลูกก่อนประมาณ 3 อาทิตย์ แล้วจึงปลูกข้าวปี ข้าวที่ปลูกมีทั้งข้าวเจ้าและ ข้าวเหนียว พันธุ์ข้าวจะมีการเตรียมคัดเลือกไว้ตั้งแต่ตอนเก็บเกี่ยวข้าวในปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ ชาวมูเซอคำ (เผเล) จะนัดหมายกันในการปลูกข้าวให้พร้อมกันทั้งหมดหรือปลูกในระยะเวลาที่ ใกล้เคียงกัน เหตุผลก็เพราะลดความสูญเสียจากสัตว์ป่าและแมลงมาทำลายเมล็ดข้าวที่ปลูก การปลูกข้าวไร่ของชาวมูเซอคำ (เผเล) จะปลูกโดยการใส่เสียมขนาดเล็กคุดกับไม้ไผ่มีขนาดยาว ตั้งแต่ 2 – 4 เมตร โดยประมาณขนาดอาจใช้ตามความถนัดมือของผู้ใช้แต่ละคนขุดเจาะหลุม

โดยผู้ชายแล้วมีผู้หญิงเดินตามหยอดพันธุ์ข้าว เมล็ดพันธุ์ข้าวใช้ประมาณ 7 – 10 เมล็ดต่อหลุม ระยะระหว่างแถวและหลุมประมาณ 30 เซนติเมตร หรือประมาณ 10 – 20 หลุมต่อตารางเมตร ความลึกของหลุมที่ขุดปลูกประมาณ 3 – 8 เซนติเมตร การปลูกข้าวตามกรรมวิธีของมูเซอคำ (เผเล) อาจแบ่งขั้นตอนออกได้เป็น การขุด การหยอดและการปราบวัชพืช ชาวมูเซอคำ (เผเล) ส่วนใหญ่มักจะปลูกพืชชนิดอื่นผสมในไร่ข้าวด้วย เช่น พักเขียว พักทอง แตงกวาผลใหญ่ พริก น้ำเต้า มะเขือทานตะวัน ลูกเดือย ข้าวฟ่างหางหมา งาดำ งาขาว

การปราบวัชพืชในไร่ข้าวไร่ของมูเซอคำ (เผเล) ส่วนใหญ่มักจะทำการปราบวัชพืชในไร่ทำเพียงครั้งเดียวเท่านั้น คือ ระหว่างเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม โดยใช้จอบเล็กแบบถือขุดถาก ปราบวัชพืชและนำไปกองไว้บนก้อนหินหรือขอนไม้ ตอไม้ การปราบวัชพืชเริ่มจากส่วนล่างของไร่ขึ้นไปยังส่วนบนของไร่ ปัจจุบันการปราบวัชพืชในไร่เก่า อาจต้องดำเนินการปราบวัชพืช 2 – 3 ครั้ง ก็ได้ตามความจำเป็นหรือความหนาแน่นของวัชพืชในไร่มีน้อยเพียงใด แรงงานที่ใช้ในการปลูกข้าวไร่มีทั้งแรงงานในครัวเรือนและการแลกเปลี่ยนแรงงานภายในหมู่บ้าน ถ้าเป็นผู้นำ หมอผี ปู่จาร์ ชาวบ้านทั้งหมดภายในหมู่บ้าน หลังคาเรือนละ 1 คน จะมาช่วยในการปลูกข้าวไร่ ซึ่งเป็นการเสียดสละแรงงานให้กับผู้นำ หมอผี หรือปู่จาร์ เป็นการตอบแทนผู้นำ หมอผี หรือปู่จาร์ ช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัวและชุมชน เช่น การติดต่อกับทางราชการ การประกอบพิธีกรรม ฯลฯ

การเก็บเกี่ยวข้าวไร่ จะเริ่มเก็บเกี่ยวตั้งแต่เดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน โดยใช้เกี่ยวเกี่ยวข้าวแบบคนไทยพื้นราบ โดยจะเกี่ยวจากเชิงเขาขึ้นสู่ยอดเขา การเกี่ยวข้าวจะใช้แรงงานทั้งผู้ชายและผู้หญิง จัดรวบรวมข้าวที่เกี่ยวข้องไว้เป็นกองแล้วนวดข้าว การนวดข้าวโดยการฟาดและใช้ไม้จ่อตีเพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงข้าว การนวดข้าวของชาวมูเซอคำ (เผเล) แบ่งออกเป็นขั้นตอน ดังนี้

- นำฟ่อนข้าวฟาดกับพื้นเสื่อสำหรับนวดข้าวเพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงข้าว
- ตีฟ่อนข้าวเพื่อให้เมล็ดข้าวที่ยังคงเหลืออยู่หลุดออกให้หมด
- ใช้พัดขนาดใหญ่พัดเศษฟางข้าว เศษขยะ ให้ออกจากกองข้าวโดยใช้เท้าเขี่ยกองข้าวและพัดไปมาจนกว่าจะสะอาดปราศจากกองเศษผงต่าง ๆ
- ใช้ปีบน้ำมันก๊าดขนาด 20 ลิตร ตวงข้าวเพื่อนับจำนวนผลผลิตที่ได้พร้อมกับบรรจุข้าวลงในถุง ลำเลียงใส่ถังฉางในหมู่บ้านต่อไป

การใช้แรงงานของครอบครัวมูเซอคำ (เผเล) เริ่มจากเด็กที่มีอายุ 7 ขวบขึ้นไป เข้าร่วมงานเพาะปลูกทำไร่ตามความสามารถของเขา โดยเด็กหญิงทำงานมากกว่าเด็กชายและคนชรา ส่วนมากจะร่วมทำกิจกรรมบางอย่างเท่านั้นตามกำลังความสามารถของตัวเอง เช่น

การกำจัดวัชพืชในไร่ข้าวและการลำเลียงข้าวไร่กลับสู่หมู่บ้าน เด็กที่มีอายุ 10 ปีขึ้นไป และแรงงานหลักของครอบครัวได้แก่ บิดามารดาจะเป็นผู้ทำงานหนักของครอบครัวจนถึงฤดูกาลการปลูกข้าวไร่ ชาวมุเซอคำ (เหมเล) มีการแลกเปลี่ยนแรงงานที่คนไทยพื้นราบเรียกว่า “การลงแขก” ในหลายรูปแบบหลายลักษณะคล้ายกันซึ่งถือเป็นประเพณีของชนเผ่าสืบทอดกันมาและปัจจุบันนี้ก็ยังไม่เสื่อมคลาย การใช้แรงงานของมุเซอคำ (เหมเล) มีหลายรูปแบบ (สัมภาษณ์นายसानแก้ว 11 มีนาคม 2547) ดังนี้

- การแลกเปลี่ยนแรงงานตามอัยาศัย ถือเป็นแลกเปลี่ยนกันระหว่างกลุ่มวัยรุ่นและคู่แต่งงานใหม่หรือระหว่างหัวหน้าครัวเรือน อีกทั้งกิจกรรมก็ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ชาวมุเซอคำ (เหมเล) มักนิยมแลกเปลี่ยนแรงงานกับช่างตีเหล็ก โดยให้ช่างตีเหล็กทำหรือซ่อม เครื่องมือการเกษตร เช่น จอบ มีด ขวาน และมีการกำหนดราคาค่าจัดทำเป็นจำนวนแรงงานตามความยินยอมทั้งสองฝ่าย

- การสละแรงงานในลักษณะให้เปล่า เป็นการให้แรงงานช่วยเหลือโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ส่วนมากจะเป็นในกรณีที่หัวหน้าครอบครัวอื่นที่เป็นเครือญาติใกล้ชิดเจ็บป่วยหรือคลอดบุตรไม่สามารถทำงานในฤดูกาลเพาะปลูก

- การสละแรงงานตามประเพณีให้แก่ผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ ผู้นำทางพิธีกรรม (ปู่จาร์ หรือ หมอผี) และหัวหน้าหมู่บ้าน (แก่บ้าน) จากการศึกษาพบว่าการสละแรงงานแบบนี้หรือการลงแขกในกิจกรรมนี้ ชาวมุเซอคำ (เหมเล) จะสละแรงงานเฉพาะกิจกรรมการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวข้าวไร่ โดยเจ้าของไร่จะจัดเตรียมอาหารไว้เลี้ยงดูผู้มาช่วยงานเป็นอาหารกลางวัน ชาวมุเซอคำ (เหมเล) ไม่นิยมจัดเลี้ยงสุราเพราะถือว่าผิดประเพณีของตนเอง

การจ้างแรงงานของชาวมุเซอคำ (เหมเล) จะจ้างแรงงานในบางกรณีที่มีความจำเป็น โดยเฉพาะครอบครัวที่มีเศรษฐกิจดี ส่วนใหญ่จะจ้างคนที่อยู่ชุมชนเดียวกัน และผู้รับจ้างจะเป็นผู้ติดตามเสพติดในชุมชน ปัจจุบันจ้างคนนอกชุมชนบ้างเป็นครั้งคราวเท่านั้น

การเก็บรักษาและการใช้ผลผลิตจากไร่

ข้าวและข้าวโพดจะถูกเก็บรักษาไว้ในยุ้งฉางที่สร้างแยกออกจากบ้านที่พักอาศัยของตนเอง และถ้าพื้นที่เพาะปลูกอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ก็จะมีการสร้างยุ้งฉางไว้ในบริเวณไร่ของตนเองด้วย สำหรับพริกจะเก็บและตากให้แห้งบรรจุใส่ตะกร้าขนาดใหญ่หรือกระสอบแล้วเก็บไว้บนเพดานบ้าน สำหรับพืชผักหลายชนิด เช่น พริกเขียว พริกทอง เผือก มัน งาม จะเก็บไว้ในกระท่อมในไร่แล้วทยอยนำกลับบ้านเมื่อต้องการใช้และเก็บไว้ในหรือนอกบ้านก็ได้ งามจะเก็บไว้ในตะกร้าที่มีขีดสำหรับที่จะนำมาทำขนม (ข้าวปุ้น) ตอนประกอบพิธีเทศกาลปีใหม่ของมุเซอคำ (เหมเล)

ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ปลูกพืชหลายชนิดผสมในไร่ข้าว และจะนำพืชต่าง ๆ มาบริโภคทั้งเป็นอาหารสดและนำมาเก็บไว้ที่บ้าน ทอยย่นามาบริโภคได้ตลอดปี พืชหัวบางชนิดก็จะถูกปล่อยให้ไว้ในไร่จะนำมาใช้เมื่อมีความต้องการ เช่น เผือก มัน ไร่ข้าวของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เปรียบเสมือน ซุปเปอร์마켓หรือร้านสะดวกซื้อ คือ หลังจากปลูกข้าวไร่ได้ประมาณ 2 เดือน ก็จะมีการเก็บผลผลิตพืชต่าง ๆ ที่ปลูกผสมไว้ในไร่ข้าวมาบริโภค จนกระทั่งถึงเวลาเก็บเกี่ยวซึ่งก็จะทำการเก็บเกี่ยวข้าวไร่และพืชเกือบทุกชนิด ยกเว้น พริก มัน มันสำปะหลัง มะละกอ พืชที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ปลูกและสามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือเก็บไว้สำหรับบริโภคได้ตลอดทั้งปี ได้แก่ พริกขี้หนู พริกใหญ่ มะเขือ ถั่วฝักยาว อ้อย มะละกอ เผือก มัน ฟักทอง และฟักเขียว

พริกจะถูกขายหรือแลกเปลี่ยนกับพ่อค้าภายในหมู่บ้าน ข้าวโพดที่มีผลผลิตเกินความจำเป็นสำหรับสัตว์เลี้ยง ก็จะถูกขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ต้องการ ใช้ เช่น เกลือ เสื้อผ้า ยารักษาโรค ฯลฯ ในอดีตฝิ่นจะเป็นพืชรายได้ที่สำคัญของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ปัจจุบันไม่มีการเพาะปลูกแล้ว เพราะรัฐบาลได้รณรงค์ให้เลิกปลูกฝิ่นเป็นผลสำเร็จ

4.2 อาชีพงานหัตถกรรม

งานหัตถกรรม

นอกจากการเพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ แล้ว ยังมีการผลิตงานฝีมืออีกหลายชนิดด้วยกัน ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่มีความสามารถพิเศษในการผลิตงานฝีมือโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น เช่น หวาย ไม้ไผ่ เป็นต้น การผลิตงานฝีมือของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือนเป็นเบื้องต้น และอาจมีการแลกเปลี่ยนหรือขายให้กับเพื่อนบ้าน งานฝีมือของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ได้แก่ งานจักสาน งานทอผ้า และงานทำอาวุธ เย็บปักประดิษฐ์งานประดิษฐ์เครื่องดนตรี รวมทั้งการทำเครื่องมือการเกษตรและการตีเหล็ก ปัจจุบันมีภาคราชการหลายหน่วยงานได้เข้าไปส่งเสริมงานฝีมือเหล่านั้นเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่มนุษย์โดยทั่วไป จึงทำให้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการผลิตขึ้นเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ทำให้ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) มีรายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ซึ่งเมื่อก่อนนี้รายได้ของพวกเขาจะได้มาจากการเพาะปลูก ลำสัตว์ หาของป่าเท่านั้น

การผลิตงานฝีมือนั้น มิใช่ว่าชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ทุกคนจะสามารถทำกันทั้งหมด บางหมู่บ้านอาจจะไม่มีช่างฝีมืออยู่เลยก็เป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะการผลิตงานฝีมือจะต้องอาศัยความสามารถเฉพาะบุคคลและต้องประกอบไปด้วยใจรักในงานฝีมือต่างๆ เป็นสำคัญ จากการศึกษาพบว่างานฝีมือของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ประกอบด้วย

1) งานจักสาน เป็นงานที่ทำขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ฉะนั้น การคัดเลือกวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ต้องพิถีพิถันมากที่สุด เช่น ไม้ไผ่ ต้องมีขนาดและอายุพอเหมาะ

ไม่อ่อนไม่แก่เกินไป หวายที่ใช้ต้องมีขนาดและอายุที่เหมาะสมเหมือนกับไม้ไผ่ งานจักสานของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ได้แก่ กระบุงใส่ข้าว ตะกร้าใส่ฟืนซึ่งชาวไทยพื้นราบเรียกว่า “ก้วย” ถาดใส่ข้าวสุก กระบุงใส่เครื่องบูชาเทพเจ้าก้อซา กระด้ง ขัน โศก เสื้อลำแพนสำหรับนวดข้าวและปูพื้นรองนอน เครื่องใช้ที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จักสานทุกชนิดส่วนใหญ่ เมื่อทำเสร็จแล้วจะนำไปไว้เหนือเตาไฟของครอบครัวเพื่อเป็นการรมควันอบให้แห้ง ป้องกันมอดและแมลงมาเจาะกินเวลานำไปใช้จะมีความคงทน

2) งานเย็บปักประดิษฐ์ งานฝีมือการเย็บปักถักร้อยจะเป็นงานของผู้หญิงชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) โดยเฉพาะ ประกอบกับพวกเขามีความชำนาญในการเย็บปะติดปะต่อแถบผ้าเป็นลวดลายที่มีระเบียบสวยงามมาก ปัจจุบันหลายครอบครัวมีจักรเย็บผ้าใช้แทนการเย็บด้วยมือแล้ว การเย็บปักถักร้อยของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ส่วนใหญ่จะจัดทำขึ้นเอง ได้แก่ ชุดประจำเผ่าซึ่งประกอบด้วยเสื้อ กางเกง หมวก สำหรับผู้ชาย ถู่ม่วง ย่าม และถุงใส่สิ่งของ เสื้อชุดประจำเผ่าโดยเฉพาะของผู้หญิงจะมีแถบผ้าเป็นลวดลายลักษณะเสื้อคลุมรับปริญญาของสถาบันการศึกษา แต่ใช้ผ้าพื้นสีดำโดยเย็บแถบผ้าหลาย ๆ สี ตามขอบชายเสื้อและแขนเสื้อมีลักษณะสวยงาม เสื้อผ้าประจำเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) มีความสำคัญและจำเป็นเพราะชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ทุกคนต้องสวมใส่เพื่อเข้าร่วมพิธีกรรมตามประเพณี เช่น เทศกาลปีใหม่ (กินวอ) เทศกาลกินข้าวใหม่ ฯลฯ หากผู้ใดไม่สวมใส่ในเวลาดังกล่าว จะถูก ผู้อาวุโสตำหนิ หากไม่เชื่อฟังอาจถูกปรับสินไหมได้

3) การประดิษฐ์เครื่องดนตรี เครื่องดนตรีเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่มีความหมายผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เป็นอย่างมากเพราะต้องใช้ในพิธีกรรมบวงสรวงเทพเจ้าก้อซา เพื่อขอพรและขอบคุณที่เทพเจ้าก้อซานำความสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารให้แก่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) วัสดุที่ใช้ในการจัดทำเครื่องดนตรีจะเป็นไม้ไผ่ ผลไม้เต้า และขี้ตानी หรือขี้ผึ้ง เครื่องดนตรีของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เป็นเครื่องเป่า และขึ้นสำคัญที่สุด คือ แคน หรือ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เรียกว่า “หน่อกู่มา” มีลักษณะคล้ายแคน แต่ลำแคนยาวมากและที่ปลายครอบไว้ด้วยผลไม้เต้า แคนจะใช้เป่าในงานพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น พิธีกินข้าวใหม่ เทศกาลปีใหม่ พร้อมกับการเต้นรำ (จะคี) ตามจังหวะเสียงแคนของหนุ่มสาวและผู้เฒ่าผู้แก่ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เชื่อกันว่าเสียงของแคน (หน่อกู่มา) เป็นเสียงที่เทพเจ้าก้อซาสามารถได้ยินได้

4) การประดิษฐ์อาวุธ อาวุธดั้งเดิมของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ที่ใช้ล่าสัตว์คือ หน้าไม้ซึ่งทำขึ้นมาจากไม้ไผ่ที่แข็งและเชือกที่ทำมาจากเส้นใยของต้นกันซง หรือ ปอสา นำมาถักทอจนเหนียวเป็นพิเศษ ส่วนใหญ่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จะทำไว้ใช้เอง สำหรับล่าสัตว์และเป็นอาวุธป้องกันตัวหน้าไม้ถือเป็นอาวุธประจำตัวของผู้ชายทุกคน แม้เวลาตาย เมื่อประกอบพิธีก็ต้องเอาหน้าไม้ประจำตัวเผาไปพร้อมศพด้วย (ถ้าไม่มีต้องทำขึ้นใหม่) ปัจจุบันนี้ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) นิยมใช้

ป็นเป็นอาวุธแทนหน้าไม้กันเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการทำหน้าไม้ ในปัจจุบันก็เพื่อใช้เป็นสินค้าประจำเผ่าเพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจเท่านั้น

5) การตีเหล็ก ในหมู่บ้านชาวมูเซอคำ (เผละ) จะมีช่างตีเหล็กประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่ตีเหล็กเพื่อเป็นเครื่องมือการเกษตรและซ่อมแซมเครื่องมือการเกษตรแก่สมาชิกในหมู่บ้าน โดยได้รับผลตอบแทนในรูปของแรงงานแบบลงแขก เพื่อทำงานในไร่ตามที่ช่างตีเหล็กขอ นอกจากนี้ยังอาจนำเครื่องมือเหล่านี้ขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนกับสัตว์เลี้ยง เช่น หมู ไก่ หรือ ขายให้ชาวบ้านในเวลาเดียวกันก็ได้ ช่างตีเหล็กจะมีโรงตีเหล็กประกอบด้วยอุปกรณ์ตีเหล็ก เช่น ทุบลมคั่นซกทั้ง ค้อนตีเหล็ก และถ่านไม้ เป็นต้น สำหรับเหล็กที่ใช้นั้น ได้มาจากพื้นราบส่วนใหญ่เป็นแหวนรถยนต์โดยการซื้อหามาจากร้านค้าในเมือง เครื่องมือที่ช่างตีเหล็กจัดทำได้แก่ มีด ขวาน เสียม จอบ สิ่งเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างจากของชาวพื้นราบทั่วไป เครื่องมือของชาวมูเซอคำจะมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองเพื่อความเหมาะสมที่จะใช้กับการเพาะปลูกบนพื้นที่สูง จึงไม่สามารถซื้อหาจากท้องตลาดในเมืองได้ ชาวมูเซอคำ (เผละ) จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยฝีมือจากช่างตีเหล็กจากหมู่บ้านในการผลิตเครื่องมือต่าง ๆ

จารีต ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากินมีการเปลี่ยนแปลง แต่เดิมมูเซอคำ (เผละ) มีจารีต ประเพณี เกี่ยวกับการทำมาหากินในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ ปลูกพืชไว้กิน เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งานไว้กินและทำพิธีกรรม ปัจจัยในการผลิตที่สำคัญคือ ที่ดิน และองค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตที่สำคัญที่สุดในการเพาะปลูกบนภูเขาสูง(บนดอย) คือ น้ำฝน ซึ่งจะมีปริมาณมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับธรรมชาติ โดยมีพลังของสิ่งเหนือธรรมชาติที่พวกเขานับถือศรัทธาคือ เทพเจ้า "ก้อซา" เป็นผู้สามารถกำหนดธรรมชาติได้

ระบบการผลิตดังกล่าว เป็นระบบที่วางพื้นฐานอยู่บนการพึ่งตนเอง โดยมี ความเชื่อความศรัทธาต่อเทพเจ้า เป็นพลังและเป็นการผลิตเพียงเพื่อพอกินพออยู่ เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง บุคคลสำคัญของชุมชนที่มีบทบาทในการผลิตของมูเซอคำ (เผละ) คือ ผู้นำศาสนา (ปู่จาร์ หรือแก่ลู่) ผู้ติดต่อเทพเจ้าก้อซาให้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชุมชนมูเซอคำ (เผละ)

ปัจจุบัน จารีต ประเพณี เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจาก
ได้แก่

1. ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ทำกิน คือ พื้นที่ทำกินไม่เพียงพออันเนื่องมาจากถูกจำกัด โดยนโยบายการใช้พื้นที่ของรัฐ จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นหรือพื้นที่เสื่อมสภาพอันเนื่องมาจากการใช้พื้นที่ซ้ำหลายปีไม่มีที่หมุนเวียนทำการเพาะปลูกและขาดพื้นที่ทำการเกษตรแบบถาวร ฯลฯ เหล่านี้มีผลทำให้ชุมชนขาดความมั่นใจต่อการดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาการเกษตร และหันไปทำอาชีพอื่น เช่น การรับจ้าง และค้าขาย

